

ARILD HUITFELDT'S KRØNIKE

KONFRONTERET MED ANDERS SØRENSEN VEDEL OG EFTERTIDEN

AF

HARALD ILSØE

Adelsmanden, rigsråd og rigskansler Arild Huitfeldt lod 1595-1603 trykke en Danmarkshistorie i ni kvartbind, som længe nød anseelse. Siden blev den formedelst sine dyder og u-dyder en øvelsesbog for historikere og er nu væsentlig kun kendt af navn omend med fripas til vore litteraturhistorier, hvor den omgærdes med vennsæl veneration. Navnet og siden venerationen vandt Huitfeldt ved som den første at skrive og trykke en Danmarkshistorie i dansk prosasprog. Den var længe den eneste, bragte så meget nyt, at der skulle flere generationer til at fordøje, kritisere og supplere; desuden havde den kvaliteter.

Arild Huitfeldt hører til de meget få af vore historikere, der ikke er udstyret med en universitetsgrad, men fremtræder på en baggrund af erfaringer hentet fra det praktisk-politiske liv. Hans forudsætninger er embedsmandens og politikerens: o. 1569-80 sekretær i kancelliet, 1586-1609 (†) rigsråd og rigens kansler (dvs. leder af retsvæsenet), tillige kgl. lensmand, flere gange gesandt, fra 1583 forstander for Herlufsholm. De historiske studier var ham i mange år en bibeskæftigelse, til dels en samlerpassion dyrket i venskabelig konkurrence med historikeren Anders Sørensen Vedel. Muligvis har planerne om et forfatterskab først taget fast form, da det i begyndelsen af 1590'erne blev klart, at Vedel trods mere end tyve års studier ikke magtede at skabe den savnede afløsning og fortsættelse af Saxo. Så i 1595, året efter at Vedel af regeringen havde fået besked om at aflevere sine arbejder til den nylig udnævnte righistoriograf Niels Krag, udgav Huitfeldt første bind af sin krønike. Ved rigelig brug af amanuenser og skrivere og kraftig udnyttelse af andre historikers arbejder skaffede han på kort tid sine landsmænd en færdig Danmarkshistorie, i formen en kronologisk fremadskridende kongekrønike rækkende fra gamle kong Dan til og med Christian III, med vægten lagt

på de oldenburgske kongers historie, der hver optager et bind for sig, i det hele en løst udarbejdet, ingenlunde fejlfri, men stofmættet fremstilling, hvor man på hver side sporer forfatterens eminente kildekendskab.¹⁾

Huitfeldts kvalifikationer som historieskriver ligger dog ikke kun i fortligheden med kilderne, lige så vigtig er hans strengt saglige holdning til dem, mærkbart præget af hans politiske, administrative og juridiske skoling. Formen er underordnet, behandlingen knap, ofte sparer han videre forklaring ved simpelthen at aftrykke hovedaktstykkerne i en sag. Han kan fortabe sig i detaljer, men ved, hvad der politisk er væsentligt. Når han et sted som årsag til manglen på historiske fremstillinger efter Saxo regner, at mange skribenter har været „wbequemme at scriffue nogit her om, destituerede oc ledige omni politico juditio“ (uegnede til at skrive, blottet for al politisk dømmekraft), antyder han meget rigtigt, at hans – Huitfeldts – styrke måtte ligge i samme politicum judicium.²⁾ Netop ved at bedømme begivenhederne ud fra et realpolitisk syn tilfører han dansk historieskrivning noget nyt. Hans judicium mærkes i udvalget og behandlingen af kilderne og er, stærkt farvet af hans rigsråds- og adelsmandsmeninger, levende til stede i de i teksten indføjede refleksioner, hvori han drager den almene lære af et forløb. Som et af forbillederne, den franske adelsmand Philippe de Commines' memoirer, er Huitfeldts krønike spækket med „werdzlig wiisdom oc forstand som hedenhører thill regieringsstand oc regimentte.“³⁾

Værket udfyldte et savn og fandt hurtigt sit publikum. Små femogtyve år efter udgivelsen var krøniken vanskelig at opdrive,⁴⁾ og halvtreds år efter, 1650–52, blev den trykt påny, ifølge udgiveren fordi den var efterspurgt af såvel høje som nedrigere standspersoner. Det var denne noget ringere udgave i folio som barselkonens Corfitz efter Arianke Bogtrykkers formening var så uheldig at købe igår: „Dend edition er ikke vand værd, madame! Hvorfor spør I ikke min mand til raads, førend I køber bøger? dend udi qvarto er cengang saa god“ (Barselstuen II, 6). Holberg bekræfter andetsteds, at Huitfeldt var mellem alles hænder,⁵⁾ men bidrog selv til at han gik bag af dansen. Holbergs Danmarks Riges Historie (1732–35) blev Huitfeldts afløser som nationalhistorie.

Skønt Huitfeldts skæbne i hovedtrækkene turde være nogenlunde bekendt, er vigtige kapitler uskrevne. Hvem var f. eks. de høje og nedrigere standspersoner der spurgte efter værket – også brave borgere som komediens Corfitz? Endvidere: hvad hentede og hvordan reagerede de første generationer af Huitfeldtlæsere? Spørgsmålene er drilagtige og kan kun forbeholdent besvares. Men luppen frem. I det følgende nogle rids og episoder af Huitfeldts histories historie gennem de første århundreder. –



Albert Haelwegh: Arild Huitfeldt. Titelkobber til krøniken 1650-52 (Sthyr nr. 144).
Originalens størrelse: 25 × 15,8 cm.

Der var o. 1600 ingen lærde tidsskrifter, hvori værket kunne finde omtale. Huitfeldts fortjenstfulde biograf H. F. Rørdam har kun nogle intetsigende latinske hyldestidige at anføre og så naturligvis *estertidens dom*.⁶⁾ Samtidige bedømmelser savnes og ville stadig savnes, hvis ikke Det kongelige Bibliotek atter engang bød på overraskelser.

I håndskriftpakken Langebeks Excerpter nr. 217 findes mellem andet nogle tarveligt sammensyede papirlæg uden omslag, der i E. Gigas' håndskriftkatalog, I, 1903, s. 79, meget rigtigt karakteriseres som „et lille hæfte i 8° med excerpter til Danmarkshist. (paa lat. og dansk), skrevet med A. S. Vedels haand“. Dette såre beskedne og vist iøvrigt upåagtede „hæfte“ hører ret beset til klenodierne. Et nærmere studium giver til resultat, at læggene rummer hvad man tør betegne som en kritik af Huitfeldt skrevet af datidens højeste sagkundskab. De rummer intet mindre end Anders

Sørensen Vedels personlige og til dels meget kritiske anmærkninger til Huitfeldts Danmarkshistorie!

Det var synd at sige, at Vedels kritik er let at gå til, af både ydre og indre grunde. Til de første hører tekstens fremtrædelsesform. Som i flere andre bevarede Vedel-manuskripter ⁷⁾ er teksten kastet løst ned på det papir, han tilfældigvis har haft ved hånden, i dette tilfælde nogle små oktav-ark af forskellig kvalitet og størrelse, tilsammen tre læg (herefter citeret I-III). Enkelte blade bærer tidligere brugsspor i form af nogle udstregede overskrifter m.v. skrevet på tværs af formatet, hvilke Vedel et par gange har måttet føre pennen udenom. Lægges hertil, at rækkefølgen af de kommenterede bind er vilkårlig, visse sider ubeskrevne og atter andre udfyldt med excerpter fra andre bøger, forekommer det uden videre klart, at der er tale om Vedels arbejdsnotater, på ingen måde noget der er beregnet til offentliggørelse.

Det noget skodesløse præg bestyrkes ved gennemlæsningen. Ialt syv af de ni bind er taget under behandling; bindene *Chronologia* II-III, der dækker tiden 1286-1448 og udkom 1601-03, er ikke omtalt, men til gengæld har Vedel gjort notater til bispekrøniken, som Huitfeldt udgav 1604. Tidligere end i dette år kan anmærkningerne altså ikke være afsluttet. De fleste knytter sig til bestemte navngivne bind af Huitfeldt-værket og indeholder enten kritiske bemærkninger til opgivne sider heri eller former sig som simple indholdsangivelser, stikord til passager Vedel har ønsket at mærke sig (smlgn. en prøve meddelt nedenfor s. 58); men lykkeligvis har han indimellem yderligere nedfældet nogle meget oplysende og særdeles velkomne generelle bedømmelser af Huitfeldt, en slags korte anmeldelser om man vil, som nedenfor vil blive fremlagt in extenso. Iøvrigt bemærkes, at ikke alle siderne er færdigredigerede, da der flere steder står plads åben til senere udfyldning, og at sproget er en højst formløs blanding af dansk og latin, hvori hjemmelavede forkortelser forekommer; „AHuit“, „Hft“ eller mere gennemskueligt „Arild“ og „Haraldus“ står for vor historieskriver (*Haraldus*: latinsk form for *Arild*), kun eet sted skrives fuldt ud „*Haraldus Huitfeld*“.

Det må tages som givet, at Vedel har nedskrevet sine stikord og refleksioner til egen brug. Som en hjælp til at fastholde og klare tankerne – som sin private og helt uforpligtende vurdering af Huitfeldt.

Nu er Vedels historiske sagkundskab aldeles ubestridelig, men for forståelsen af noterne bliver det tillige nødvendigt at vide, om han også kan regnes for at være uvildig. Er han den høje dommer eller part i sagen? Besvarelsen af spørgsmålet fordrer en lille ekskurs. Den autoritative opfattelse af forholdet mellem de to historikere er, at det „synes at have

været i enhver henseende venskabeligt“⁸⁾ og dette er forsåvidt rigtigt, som de meget få oplysninger vi har herom alle går ud på, at de en tid lang har ydet hinanden hjælp ved kildeindsamlingen. Samarbejdet stod i fuldt flor o. 1578, hvad der fremgår af Vedels brev til Huitfeldt d. å. trykt som bilag til hans udgave af Adam af Bremen; men hvor længe det varede er uoplyst. Vedels Huitfeldtnoter hjælper imidlertid til en terminus post quem. I sin note til et sted i Harald Blåtands historie, hvor Huitfeldt henviser til et værk om Jomsvikingerne,⁹⁾ forsøger Vedel at gætte, hvilket værk Huitfeldt har tænkt på (I, 8 r). „Måske det trykte jeg selv ejer i stort kvartformat . . . eller også“ – „forte illa est quam habeo in maiori 4to prentet ieg fick aff M hans Olborg [o: boghandleren mag. Hans Aalborg] eller oc den screffne ssom [jeg] vdscreff det beste aff, som Arild laante mig de Historia et matrimonio Haraldj et matre Suenonis.“ Genstanden for det omtalte lån kan ikke have været andet end islændingen Arngrímur Jónssons latinske oversættelse af Jomsvikingesaga, hvoraf Vedels udskrift foreligger i Gl. kgl. saml. 2434 4°. Oversættelsen vides at være foretaget for Huitfeldt 1592-93,¹⁰⁾ og lånet er dermed det yngste kendte vidnesbyrd om Vedels og Huitfeldts forskerforbindelse. Den sidste af kilderne bevidnede personlige kontakt er den pinlige sammenkomst i København 1594, hvor Huitfeldt selvanden meddelte Vedel regeringens beslutning om, at han næste år skulle aflevere sine samlinger til Niels Krag.¹¹⁾ Vedel måtte derpå resignere og med tiden lide den tort, at hverken Niels Krag eller dennes efterfølger som historiograf fremkom med noget værk, der retfærdiggjorde overtagelsen af hans arbejde. I stedet kom Huitfeldts, voluminøst og bastant, uden anden form end kronologiens, så at sige et gigantisk forarbejde til en Danmarkshistorie, helt sikkert et andet værk end det Vedel eller Krag havde forestillet sig.

Det er efter min mening ikke sandsynligt, at samarbejdet er fortsat efter 1594. Vedel turde herefter have set med nogen bitterhed på det der lykkedes for Huitfeldt, betragtet gennem den lærdes briller jo kun en af omstændighederne begunstiget amatør. Ved bedømmelsen af Huitfeldtnoterne må det fastholdes, at de er blevet til i den slagne Vedels værksted, og dernæst at de som påvist er private og ikke beregnede på offentliggørelse. Hans kritik kan næppe betragtes som uvildig og giver sig heller ikke ud for at være det. Når han standser op og foretager en generel bedømmelse er det ene og alene fejlene han udtaler sig om. Han føler ingen forpligtelse til at veje de positive sider op mod de negative. Man tager næppe fejl, når man bag dette energiske forsøg på en Huitfeldtkritik aner en skuffet mands hele og rene vilje til kritik af sin mere heldige overmand.

Hvor begrundet den iøvrigt måtte være vil fremgå ved en fremlægning og fortolkning af de to steder, hvor Vedel samler sine indvendinger i en generel kritik. Første generelle kritik findes læg II, bl. 6r og lyder: (originalteksten til venstre, oversættelsen til højre):

<i>σφαλματα Haraldina</i>	<i>Arilds fejl</i>
1 in præfationibus se attollit et alios præ se contemnit	1 I fortalerne fremhæver han sig selv og taler foragteligt om andre før ham
2 Multa in eius historia <i>παροργα</i>	2 Der er mange ligegyldige detaljer i hans historie
3 Solæcismj multj	3 Der er mange syntaktiske fejl
4 Chronolog[i]a mista Historiæ	4 Kronologi og fremstilling er blandet sammen
5 Multa peregrina allata in chronologiam minus necessaria et friuola	5 Der er i kronologien medtaget meget unødvendigt og intetsigende udenlandsk stof
6 In gratiam Suecorum, Lubencensium et suorum aff lillo dicta et inserta plura iusto	6 Der er flere udtalelser og indskud end rimeligt er til gunst for svenskerne, lybekkerne og hans egen slægt af Lillo
7 Sibi ipsi aliquando contrarius vt in morte Suenonis M[agni] ¹²⁾ et ejus sepultura	7 Han modsiger undertiden sig selv, f.eks. vedrørende Svend Tveskægs ¹²⁾ død og begravelse
8 falsæ et contrariæ narrationes	8 Der er falske og modstridende beretninger
9 Error in supputatione annorum Mundj et Regum	9 Der er en [grund?]fejl i tidsberegningen og i beregningen af kongerne
10	10 [Ikke udfyldt]

Ankeposterne deler sig efter indholdet i en kritik af fejl (pt. 7-9), vidtløftighed (pt. 2 og 5), dårlig stil (pt. 3-4) og tendenser (pt. 1 og 6). De fleste lader sig uddybe ved jævnførelse med de mere konkrete detailanmærkninger samt hvad der ellers vides om Vedels historiesyn.

Fejlene først. Under pt. 8 tales om „falske og modstridende beretninger.“ Det Vedel her tænker på er utvivlsomt, at Huitfeldts fremstilling af vikingetiden i Kong Dans historie rummer en række afvigelser fra et tillæg om normannerne, som bringes bagest i bogen, væsentlig hentet fra et værk af englænderen Thomas Walsingham.¹³⁾ „Årstallene“, siger Vedel



Melchior Lorck (?) eller I.H.Wierex (?): Anders Sørensen Vedel. Foto i Kgl. Bibl. efter kobberstik i Albertina, Wien (Passavant IV, 182, 23). Originalens størrelse: 24,5 × 18 cm.

i en note til dette tillæg, „stemmer ikke overens med tidligere nævnte i den danske krønike om normannerne“ (I, 6r),¹⁴⁾ og konkret peger han under pt. 7 på, at Huitfeldt bringer afvigende beretninger om Svend Tveskægs død og begravelse, nemlig een s. 131 f, hvor kongen hævdes dræbt af et helgengenførd i England og begravet i York, en anden i tillægget bl. Qq iij, hvor han anføres død på grund af sygdom og begravet i Danmark. Forholdet er sandt at sige besynderligt og kan med grund påtales af Vedel, der selv så det som en historikerens hovedopgave at „fordrage saadan wenighed“.¹⁵⁾ Den rigtige beretning, understreger han, er den i tillægget. Når han med forkærlighed nævner denne uoverensstemmelse (foruden II, 6r: I, 1r, 4v og 6r), skyldes det sikkert, at han var ekspert i Svend Tveskægs historie.¹⁶⁾ Men for de generelle udtalelser om Huitfeldts modstridende beretninger må man vel sige, at de to fremførte iagttagelser om årstallene og Svend Tveskæg – alt hvad der findes af belæg i noterne – udgør et vel spinkelt grundlag.

Af simple fejl, „falske beretninger“, noterer han forskellige, dog ikke mange. Absalons epitafium i Sorø er forkert gengivet Chronologia I, s. 68,

hvorfor Vedel meddeler sin egen version (II, 6v), vedrørende Petrus Duninus, nævnt i samme bog s. 212 f, oplyser han, at han ejer en anden og sandere beretning i sine samlinger (II, 7r)¹⁷⁾ og så fremdeles. Han er utilfreds med bispekroniken, fordi der heri er meget utroligt (I, 3r), og bruger på samme måde sin fornuft på et sted i den nyere tids historie: hvad Huitfeldt skriver om varslerne ved Christian II.s fødsel er opspind, slet og ret umuligt („credo fabulosa . . . et absurda et impossibilia“, II, 1r). Med hensyn til kronologien, specielt fremstillingen af kongerækken (pt. 9), er hans kritik forbundet med en mere positiv vurdering af Saxo.

Begge historikere har over for Saxo taget det forsigtige standpunkt, at en del er sagn og fabel, der ikke hører hjemme i en ordentlig historie. Men Huitfeldt går i praksis radikalt til værks, skærer flere af Saxos konger fra som værende provins- eller samkonger og foretrækker de tidsfæstede oplysninger hos de udenlandske historieskrivere.¹⁸⁾ Saxos oversætter mener derimod, at „grunden i sig selv er uden tvil sandhed, at kongerne hafve været her i landet, hver ved sit nafn.“¹⁹⁾ Altså gør han følgende anmærkninger til Huitfeldt: „Det er et spørgsmål, om han har gjort ret i at udelade konger anført af Saxo“ og „mon man skal fæste mere lid til en udenlandsk end en dansk historieskriver?“²⁰⁾

Forholdet til Saxo har imidlertid også et andet aspekt. Både Huitfeldt og Vedel er klar over, at Saxo for de ældste tider nævner for *få* konger; regner man nemlig deres gennemsnitsregeringstid ud, bliver den helt usandsynlig lang. Huitfeldt afstår klogt fra at løse problemet: „In summa her om kand intet vist aarstal sættis eller giøris. Wi vide intet, huorledis vore forfædre hafue regnet deris aar.“²¹⁾ Men Vedel ser mere optimistisk dvs. ukritisk på sagen og anbefaler et eftersyn i „Soers rolle“ (I, 1r), et nu tabt håndskrift i Sorø kloster, der bl.a. indeholdt en kongerække, hvori nogle af kongerne var tidsfæstede.²²⁾ Med sit kendskab til dette håndskrift må Vedel betragte Huitfeldts kronologi og kongerække som ufyldestgørende, men har i pt. 9 måske også tanke på, at Huitfeldt ved nummereringen af kongerne er kommet til at springe tallet 40 over, så at hele rækken fra og med konge nr. 41 har fået for højt nummer!²³⁾

At Huitfeldt meddeler mange detaljer, der synes uvedkommende og står uformidlet i sammenhængen (pt. 2 og 5), er til overmål sandt. Fænomenet hører til dels sammen med en svigtende stilistisk evne hos ham, en manglende sans for form, der ligeledes forårsager, at kronologien og oplysningerne om begivenhedernes årstal helt dominerer og disponerer fremstillingen (jfr. pt. 4). Ikke sjældent afbryder Huitfeldt skildringen af et begivenhedsforløb for at presse tre-fire facts ind, der hører til det pågældende år, for så under næste års rubrik at tage tråden op. Frem-

gangsmåden har sine uheldige sider og bidrager i høj grad til at give værket præg af materialesamling. Langt mere forfinede krav til fremstillingen stiller Vedel, som det bl.a. fremgår af hans lille programskrift *Om den danske Krønike at bescriffue* (1581). Hør blot, hvor smukt han ville have gjort det: „Aars tal skulle icke indscriffuis plompeligen, som de strax komme faare, men met artighed indfeldis vdj historien, naar wi fortælle noget, lige saa gaat som det kom oss intet ved. Men vdj enden, naar historien er besluttet oc tilscreffuen, kand man tilsette en kaart *Chronologiam*, huor vdaff mand kand tage vdj it greb, huad sig besynderligen haffuer begiffuet paa huert aar.“²⁴) Denne hævden af formens betydning på den ene side og Huitfeldts ubesmykkede saglighed på den anden er en meget karakteristisk forskel mellem de to historikeres, man fristes til at sige mellem litteratens og juristens måde at behandle historien på.

De af Vedel så smukt udtænkte finesser lå ikke for Huitfeldt, men attituden „saa gaat som det kom oss intet ved“ bekendte han sig til på andet felt. I forholdet til forgængerne er han en sand machiavellist. Naar han i fortalerne fortæller om sit arbejde, kan vendingerne ganske vist være beskedne, men han unnlader gang på gang at oplyse, hvor meget han bygger på disses utrykte forarbejder. Han nævner et sted lundebispen Mogens Madsen – i fortalen til bispekroniken desuden historiske samlere som Cornelius Hamsfort og Henrik Høyer – men ikke sin hovedkilde Hans Svaning, ikke de flittigt benyttede kompilationer af Peder Olsen og Henrik Smith, ikke Vedel som dog bidrog til kildeindsamlingen. Der er bid, virkelig bid i Vedels klage over at han fremhæver sig selv, ja taler foragteligt om andre før ham (pt. 1). Sætningens sidste del hentyder uden tvivl til den tidligere omtalte passage i fortalen til *Chronologia I*, hvor Huitfeldt beklager, at ingen før ham har fuldført arbejdet med at levere en fortsættelse af Saxo, „en part ledige oc tomme aff documenter, breffue, annalibus, chronologia certa oc huis (∴ huad) som horer til at scriffue en histori. Andre vel syndede oc tiluogen dertil, men wbequemme at scriffue nogit her om, destituereede oc ledige omni politico iuditio“ (andre med god vilje og lyst, men uegnede, blottet for al politisk dømmekraft).²⁵) Sådan forklarer Huitfeldt meget præcist sine forgængeres fallit. Men dommen er hård og mellem de dømte, i gruppen „andre vel syndede“, befandt sig jo Vedel. Når arbejdet efter mange års forløb var blevet taget fra ham ligesom i sin tid Hans Svaning, var forklaringen altså – måtte man mene – at han manglede enhver politisk dømmekraft over for kilderne. Dømmekraften havde kun Huitfeldt. Hvor rigtig udtalelsen end forekommer set i et historisk perspektiv, ramte den en samtidskollega unødigt hårdt. *Den* udtalelse har Vedel haft svært ved at sluge.

Angrebet på Huitfeldts vurdering af sig selv i forhold til de andre historikere står i spidsen af kritikken, længere nede kommer turen til patriot og adelsmanden. Vedel hævder i pt. 6, at Huitfeldt skulle være for gunstig stemt over for bl.a. svenskerne og lybækkerne. Dette synspunkt er specielt med hensyn til svenskerne interessant, da det støtter tilbagevisningen af en i både ældre og nyere tid fremsat påstand om det modsatte: at Huitfeldts værk skulle være et tendensskrift rettet mod Sverige!²⁶⁾ I virkeligheden er problemstillingen prodansk eller prosvensk for Huitfeldts vedkommende i mindre grad relevant. En af de bemærkelsesværdige ting ved hans krønike er netop, at den stort set holder sig klar af den polemiske historietradition, på dansk side repræsenteret af Hans Svaning († 1584), på svensk af Johannes Magnus († 1544) og Johannes Messenius († 1636). Han ser med sympati på unionen, hvad der i samtidens Sverige let kunne udlægges og faktisk udlagdes som anti-svedisme (jfr. nedenfor s. 42), men nok så afgørende for hans stillingtagen er hans retsbevidsthed, og herudfra kan han fordømme dansk såvel som svensk. Kun ved at plukke enkeltheder ud af sammenhængen kan man tage ham til indtægt for en bestemt tendens for eller imod svenskerne. Til hvilke enkeltheder Vedels kritik knytter sig fremgår ikke, men meget muligt sigter han mellem andet til Huitfeldts noget forbeholdne godkendelse af kong Hans' krig mod Sverige,²⁷⁾ et vigtigt afsnit af denne konges historie, hvor Vedel var overbevist om at svenskerne havde uret. „Suenskes til-saffin contra quod sæpe postea fecerunt“ (imod hvad de ofte senere har gjort) lyder hans spidse kommentar til s. 125 i Kong Hans' krønike (II, 2v). Betimeligheden af udtalelsen om begunstigelsen af lybækkerne lader vi stå hen. Med sikkerhed konstaterer vi kun, at Vedel med hensyn til både svenskerne og lybækkerne stiller sig mere patriotisk end Huitfeldt.

Desuden skulle Huitfeldt være slægtsstolt, partisk for „sin egen slægt af Lillø“. Hvordan skal det forstås? Vedel uddyber heldigvis sin påstand ved andetsteds i noterne at opstille et genealogisk regnestykke. „Genealogia intricata“, lyder en manende overskrift nederst læg III, bl. 2r, og nedenunder står: „hand er de Axelsønner tit for meget beuogen.“ Skønt regnestykket således har flere ubekendte er det i og for sig let nok. Gennem sin moder, en søster til Herluf Trolle, havde Huitfeldt arvet herregården Lillø i Sydøstskåne. Hans oldefar Arvid Trolle var kommet i besiddelse af gården ved ægteskabet med Beate Thott, og dennes far Iver Thott var den mest fremtrædende af de berømte ni Axelsønner, der satte sig op mod Christian I.²⁸⁾ Vedels beskyldning går følgelig ud på, at Huitfeldt i Christian I.s historie har favoriseret Axelsønnerne i deres strid med kongen, fordi de hørte til hans mødrene slægt.

Læser man nu Christian I.s historie igennem, har man svært ved umiddelbart at finde holdepunkter for Vedels påstand. Lidenskabsløst fortæller Huitfeldt om stridens årsag og forskellige stadier, undskylder eller fordømmer ingen, omend han indrømmer Axelsønnerne den fordel, at bevæggrundene til deres handlemåde kort refereres. Det *kan* være en indirekte bebrejdelse mod Christian I, når Huitfeldt til omtalen af stridens første årsag, kongens inddragelse af Tranekær len fra Philippus Axelsens børn, føjer kommentaren: „huor aff kom stor wlykke“,²⁹⁾ men det er i høj grad et fortolkningsspørgsmål, da bemærkningen lige så vel kan forstås som et simpelt udsagn om faktum. Vedels indvending er snarere begrundet i hvad Huitfeldt ikke siger. Når undtages de tilfælde, hvor det gælder en konges krænkelse af Danmarks valgkongedømmeforfatning og en deraf opstået konflikt mellem konge og rigsråd, er Huitfeldts stilling nemlig utvetydigt den, at oprør mod konge og øvrighed er fordømmeligt. I undladelsen af en afstandtagen fra Axelsønnernes oprør kan Vedel derfor have grund til at se en form for partiskhed fra Huitfeldts side: Huitfeldt vil åbenbart ikke dømme om sine slægtninges selvrådige adfærd, selv om han i andre tilfælde udtaler sig fordømmende om en tilsvarende handlemåde; han kan således siges at være de Axelsønner „for meget beuogen“. Vedel vil tro, at han har fanget adelsmanden i hans slægtsstolthed, slægtsforbindelsen bliver *genealogia intricata*.

Vistnok kan ovenstående tolkes som den kongetro præsts opposition mod den frie og slægtsbevidste adelsmand, men at bringe Vedels og Huitfeldts afvigende vurderinger alene på denne formel ville være kraftig forenkling. Forskelligt syn på kilderne såvel som tilknytning til divergerende tradition spiller ind. De to historikeres syn på Axelsønnerne har så at sige sit modstykke i synet på marsk Stig.

Marsk Stig var ligesom Iver Thott en mægtig og selvrådig adelsmand, der kom i åben strid med kongemagten. Om Huitfeldts fremstilling heraf har Vedel fra *Chronologia* I, s. 373, lakonisk noteret: „Marsk Stig vnd-sagde icke kongen“ (II, 7v), tilsyneladende blot en stikhenvisning, men som et nærmere eftersyn viser i virkeligheden en konstatering af polemik rettet mod Vedel selv. Sagen er, at Vedel i folkevisebogen, trykt 1591, havde udtalt sin sympati for marsk Stig og ud fra den i folkeviserne meddelte oplysning, at marsken åbent havde undsagt kong Erik på tinge, forsvaret hans voldelige fremfærd mod kongen. Mordet i Finderup var herudfra at opfatte som en regelret krigshandling, ikke en morderdåd.³⁰⁾

Dette standpunkt forarger Huitfeldt. Han betragter tværtimod og uden forbehold marsk Stig som en oprører og benægter blankt, at nogen offentlig undsigelse har fundet sted. „Det holder ieg kun for snack“, er-

klærer han, „thi der om intet findis vdi historien, kun i en vise.“³¹⁾ Her står to opfattelser af en kildegruppens værdi skarpt over for hinanden, måske atter litteraten med hans forkærlighed for de episke kilder over for den køligt vragende jurist, men sikkert også, som hævdet af Svend Gissel, en livskraftig jysk adelsoverlevering (repræsenteret hos Vedel) imod en østdansk, mere kongevenlig tradition (repræsenteret af Huitfeldt).³²⁾ Sagsligt er sidstnævnte utvivlsomt den bedst funderede, men Vedel har jo lov til at mene sit. Bedre end mange andre viser dette eksempel, hvor forskelligt de to historikere bedømmer – og selv må bedømmes.

Divergensen med hensyn til marsk Stig synes ikke at falde under nogen af punkterne 1-9, men kan tænkes dækket af begrebet *pravum iudicium*, slet dømmekraft eller fejlsyn, som Vedel anvender på Huitfeldt i den nedenfor gengivne 'kritik nr. 2.' Kritik nr. 2 er endnu mere summarisk end den første, hastigt kradset ned i skematisk form. Bl. a. fremgår det af denne, at Vedel også på kongerne Svend Tveskæg og Christian II har et andet og mere positivt syn. Han understreger sin nationale holdning ved at gentage påstanden om, at Huitfeldt behandler svenskerne m.fl. for velvilligt, og ved at ønske nogle af hans traktatgengivelser udeladt; deres indhold, mener han, kommer ikke fremmede ved. Derimod nævner han ikke denne gang Huitfeldts selvhævdelse. Når han savner menings-tilkendegivelser eller domme (*sententiæ*), er dette vistnok allerede illustreret ved eksemplet Axelsønnerne, men det må præciseres, at Vedel væsentlig tænker på domme om ret og uret, altså ikke politiske, men moralske domme, så at læseren, som han skriver i sit førnævnte programskrift, „der aff formanis oc paamindis, huer effter sin stat oc alder, at effterfølge det gode oc sky oc fly det onde, som tilbørligt er.“³³⁾ Ligeledes savner han hos Huitfeldt drøftelser (*orationes*), dvs. lærde, videnskabelige diskurser om vanskelige problemer med anførsel og kommentering af kildernes forskellige udsagn, sådan som han f.eks. i en lille afhandling, *Oratio de origine appellationis regni Daniæ* (1584), selv havde behandlet navnet Danmarks oprindelse eller i Svend Tveskægs historie var standset op og havde drøftet emnet østmænd-askmænd.³⁴⁾ Man må give ham ret i, at Huitfeldt er karrig på disse punkter. Hvilke særlige domme Vedel kunne ønske fremgår ikke, hvorimod han konkret i noterne udbeder sig diskurser om Danevirke: „multa de eo vallo possunt dici fere in vna oratione“ (meget kan siges om den vold i en særskilt diskurs) – og om Jomsborg: „der om kand scriffues en gantske oration.“³⁵⁾ Ikke mindst må Huitfeldt dog høre for sine formfejl. Vedel har let spil og udfolder i en leg med logiske over-, under- og sidegrupperinger en elementær sprog- og stilkritik (II, 8r); (jfr. facsimilegengivelsen s. 37):

In Haraldo desiderantur in

verbis	rebus
1 simplicibus	1 centones
et	2 nullæ sententiæ
2 compositis	3 vel orationes
1 Simplicia	4 prauum judicium
1 noua inusitata	5 Suecis et civitatibus nimium addictus
2 barbara	6 Iniquus in Suenonem Tug[skeg]
3 obsoleta	7 et Christier[n]um II
4 ilde staffuet	8 sine luce temporum et locorum
2 Composita	9 Relationes contractuum et fæderum minus necessariae vt vicinis vel aliis prodantur
1 periodi nimis longæ	10
2 nulla compositionis gratia	
3 inequabilis	
4 confusus sæpe ordo	
5 hiulca oratio	

Oversat:

Arilds mangler

sprogliche	sagliche
1 m.h.t. de enkelte ord og	1 flikværk
2 m.h.t. sætningsbygning	2 ingen domme [eller: menings- tilkendegivelser]
1 enkelte ord	3 eller drøftelser
1 nye og usædvanlige	4 slet dømmekraft [eller: fejlsyn]
2 udanske	5 svenskerne og [hanse]stæderne for gunstigt stemt
3 forældede [eller: vulgære]	6 uretfærdig mod Svend Tveskæg
4 ilde stavede	7 og Christian II
2 sætningsbygning	8 uden klar besked om tid og sted
1 for lange perioder	9 gengivelser af overenskomster og traktater hvis bekendtgø- relse for vore nabostater og andre næppe er nødvendig
2 uskøn sammenføjning	10 [ikke udfyldt]
3 ujævn	
4 ofte forvirret rækkefølge	
5 usammenhængende fremstil- lingsmåde	

Det er kort og knap, men især besk besked. Det volder ingen synderlig vanskelighed at forstå spalten med sprogkritikken – belyst ved nogle kon-

krete eksempler fra Kong Hans' kronike læg II, bl. 2r – næppe heller sagkritikken, hvoraf de vigtigste punkter allerede er kommenteret, selv om det forbliver noget af en gåde, hvad Vedel under pt. 8 mener med „uden klar besked om tid og sted.“ I al fald tidsfølgen er jo for Huitfeldt fremstillingens bærende element. Jeg formoder, at sætningen i virkeligheden kun er en ny formulering af anklagen for at bringe modstridende beretninger i Kong Dans historie, idet „uden klar besked“ så skulle betyde noget i retning af „træffer ikke valget mellem flere muligheder“ – f.eks. angående Svend Tveskægs død i 1012 eller 1014 (Huitfeldt nævner begge muligheder) eller hans begravelse i England eller Danmark (jfr. s. 29).

De vigtigste dele af Vedels kritik er nu præsenteret. Skønt de stramt formulerede domme frembyder fortolkningsvanskeligheder, er det i de fleste tilfælde lykkedes at forklare og belyse dem ud fra Vedels egne præmisser. Man kan betvivle disses tilstrækkelighed, men næppe på noget punkt at Vedel har grunde for sine udsagn. Endog begrebsteoretiske overvejelser ligger bag, ord som „res-verba“, „sententiæ“ m. fl. vides at være nøgleord i hans historieteori.³⁶⁾ Alt i alt er kritikken lærerig.

Der tænkes i denne forbindelse i mindre grad på påvisningen af Huitfeldt-værkets objektive svagheder som selvmodsigelser og fejl m.v., et område hvor Vedel kun i beskedent omfang har foregrebet senere tiders Huitfeldtkritik, langt mere på hans vurderinger af dets form og indhold. Ingen anden kritiker har som han lagt vægt på formmanglerne, helt sikkert et udtryk for hans eget, kunstnerisk betonedede syn på historieskrivningen, men også et fingerpeg om, at Huitfeldts knudrede stil i samtiden har virket mere stødende end senere, hvor den er blevet forlenet med en vis patina. Forsigtigt kan en lignende antagelse udledes af vurderingen af Huitfeldts nationale holdning: mon ikke betydeligt flere danske læsere o. 1600 – i en af Danmarkshistoriens magtfulde perioder, hvor den nationale stolthed var levende – har ønsket, at Huitfeldt i højere grad havde hævdet Danmarks ære i jævnførelse med andre nationers? Det var dog på denne tid et almindeligt og iøvrigt af Huitfeldt i princippet anerkendt formål med den nationale historieskrivning.

Først og sidst fortæller kritikken om Vedels eget forhold til historien. Han ville have skrevet i en smukt tilrettelagt fortællende prosa og have indpodet sin fremstilling med større lærdom, med oplysende ekskursor om udvalgte problemer, og på visse punkter have udvist større kritisk disciplin. Han ville have draget moralsk snarere end politisk belæring af hændelserne, og han ville mere nidkært have forsvaret Danmarks rettigheder i konflikterne med vore naboer Sverige og hansestæderne. Desuden ville han have optrådt mindre arrogant. I hans angreb på Huitfeldts

In Harald's Bedømmelse

Verbis

- 1 Simpliciter
- et
- 2 Compositis
- 1 Simpliciter
- 1) in materia
- 2) barbare
- 3) obsoleta
- 4) ille ffectus
- 2 Composita
- 1) in materia
- longa.
- 2) in materia com-
- positivis gentia
- 3) in materia
- 4) in materia
- 5) in materia

rebus

- 1 censes
- 2 in materia
- 3) orationes
- 4) in materia
- 5) in materia et civitate
- 6) in materia
- 7) et Christianum
- 8) in materia
- 9) Relationes con-
- trarias et fact
- in materia
- 10

Dalborg

vi gælder i Danmark
 Høgenes, Hoff. in Høgenes
 ab Høgenes Hoff og Høgenes

En af Vedels bedømmelser af Huitfeldt i Langebeks Excerpter nr. 217. Originalens størrelse. Bedømmelsen er transskriberet s. 35; nederst står nogle notitser bl.a. vedrørende Hindsgavl.

fremhævelse af sig selv, i hans konvertering af Huitfeldts *politicum iudicium* til et *pravum iudicium*, vel også i den sindrige afsløring af dennes formentlige slægtshævdelse, fornemmer man en personlig brod, en tak-for-sidst for Huitfeldts sårende udtalelse om de danske historikere i fortalen til *Chronologia I*.

Vedels noter til Huitfeldts kronike, et af vore allerældste stykker historiekritik,³⁷⁾ afspejler mødet mellem to vidtforskellige forskerbegavelsers, tillige mellem to mænd i årgammel kappestrid. Dette spændingsforhold gør endnu 350 år efter noterne til fængslende og i nogen måde gripende læsning. Vendt om og tolket som personlige intentioner ligger der i kritikken en menneskelig tragedie. Vedel, der i mange år havde viet arbejdet med Danmarkshistorien sine bedste kræfter, sad nu dør og sled med Huitfeldt. Skulle den tanke ikke have strejft ham, at Huitfeldt nok havde fejl, men at han aldrig selv, end ikke under de gunstigste omstændigheder, havde kunnet skabe et værk af saft og kraft som Huitfeldts?

Enhver nøjere beskæftigelse med Danmarkshistorien op til 1559 forudsatte i det næste par århundreder et studium af Huitfeldts kronike, ikke mindst, som det efterhånden blev klart, et kritisk studium. Huitfeldt meddeler mange steder oplysninger der ikke kendes andetstedsfra, og uden den sikkerhed, som er givet senere tiders forskere gennem en metodisk skoling, var det for historikerne et langsommeligt og besværligt arbejde at udsondre de rigtige fra dem der blot var det sluttelige (og ofte forkerte) resultat af Huitfeldts egne overvejelser og kombinationer. Huitfeldtstudiets historie illustrerer glimrende sandheden i den af Arne Magnusson formulerede historikervisdom, at „således går det til i verden, at nogle hjælper *erroribus* (fejl) i gang, og andre søger siden igen at udrydde de samme *erroribus*. På den måde har begge parter noget at bestille“.³⁸⁾ Vedel var den første Huitfeldt gav noget at bestille, den sidste har ikke meldt sig endnu. En bredere kritik begyndte i det 18. århundrede med Hans Grams kildekritiske undersøgelser, som var centrale også for vurderingen af Huitfeldt, men først Kristian Erslev bragte sidst i det 19. århundrede studiet i fast leje ved at vise, at Huitfeldts „tabte kilder“ hovedsagelig indskrænkede sig til et ikke særlig stort antal aktstykker hidrørende fra nogle nærmere bestemte arkivgrupper; ud over aktstykkereferaterne er Huitfeldt principielt at betragte som bearbejder, en bevidst og frit kombinerende historieskriver, langt fra en naiv formidler af kilderne.³⁹⁾

Det er i yderste korthed Huitfeldtforskningens historie. Kronikens betydning for dansk historietradition er iøvrigt stor og mangesidig. Huit-

feldts nøgterne ånd har øvet en heldig indflydelse på efterfølgerens holdning til historien og sikkert været medvirkende til, at den national-romantiske retning inden for historieskrivningen, der så overdådigt praktiseredes i 1600-tallets Sverige, kun i beskeden målestok fandt jordbund i Danmark. Holberg har lært af hans betragtningsmåde, og endnu Erik Arup vedkender sig sin gæld til „Huitfeldts absolute stil“.⁴⁰) Men nok herom. Vi har set Vedels, den samtidige dommers, bedømmelse. Hvad vi nu ønsker er at møde Huitfeldts læsere uden for historikernes lav og såvidt gørligt spore hans faktiske eller mulige indflydelse på de førømtalte høje og nedrigere standspersoner, de som læste ham af slet og ret videbegærlighed, uden forskerens bihensigter. Forudsætningen for et sådant møde er ubestrideligt til stede. Den udgøres af den enkle kendsgerning, at den historiske litteratur i det 17. århundrede, hvor historie end ikke var indført som særskilt studiefag ved universitetet, nød megen agtelse hos den dannede del af adelen og borgerskabet.

Forskellige forhold bidrog til historieskrivningens anseelse. Vel først og fremmest litteraturarternes relativt ringe differentiering, der betød, at historieværkerne som underholdningslektüre endnu ikke var trængt af en konkurrerende memoire-, rejse- og romanlitteratur. Dernæst selve det rådende grundsyn på historien: at den frembød en sum af erfaringer, hvoraf man kunne hente viden om idag og imorgen. Verden er efter denne opfattelse sig selv lig, menneskene til alle tider ens. Forklaret ved et hyppigt, også af Huitfeldt anvendt billede er historien et stort skuespil, hvori nok aktører og kulisser, dvs. personerne, stedet og tidsomstændighederne skifter, men handlingsforløbet og rollerne er fundamentalt de samme. Hvad der er sket før, sker også nu og vil atter ske. Derfor kan man gennem historien erhverve gyldige erfaringer om mennesker og verden.

Denne tro på historiens nytte har været en ansporing for Huitfeldts læsere og den udgør baggrunden for de i kroniken indflettede, fast formulerede belæring om begivenhedernes mekanisme såvel som for Huitfeldts overbevisning om, at historien ganske særlig for politikere og statsmænd er i eminent grad givende læsning. Han fremhæver stærkt det sidste i fortalerne – alle henvendt til den unge Christian IV – og benytter ikke sjældent dør lejligheden til i mere eller mindre løs tilknytning til den efterstående historiefremstilling at fremlægge sine historiske erfaringer med henblik på dagspolitikken. „Exempelvis sagt. Altid haffuer forbindelse imellem høye oc lawe oc de som wens ere aff formuenhed veret wlycksalig, huad skal mand derfaare dømme om slige forbunt, huor sligt endnu skeer. Historien lærer oss krig oc orlog at vere begge parters straff

oc den paa det sidste, som fører vnødig krig, gierne at omkomme. Huad skal nu skee ved voris krig [planlagt af Christian IV mod Sverige] er snart at spaa om.“⁴¹⁾

Værket, både fortaler og tekst, er klart tilrettelagt for et publikum af bogligt dannede politikere og regeringsmænd, og ganske sikkert er det, foruden i de hele og halve historikers kredse, blevet læst og debatteret i navnlig dette milieu. Et lille begreb herom får man ved at følge bindene med de oldenburgske kongers historie.

Fortalen til *Christian I.s historie* former sig som en redegørelse for øvrighedens tre hovedopgaver: at varetage religionen, loven og regeringsmagten. På alle tre punkter fremsætter Huitfeldt provokerende synspunkter som om ønskeligheden af et fælles religiøst overhovede for protestanterne svarende til paven over katolikkerne i stedet for opdelingen i landskirker, om behovet for en rigslov i stedet for de stadig gældende landskabslove, og fordelene ved at have en hær bestående af indfødte i stedet for af fremmede lejetropper. Den første reaktion vi kender på denne interessante betænkning er Vedels. Skønt han i Huitfeldt-noterne ellers holder sig til historiekritikken, føler han sig her foranlediget til en kommentar. „Sententia non recta de pontifice Romano“ (urigtig dom om den romerske pave) siger han om det første punkt (III, 1r), og tager således afstand fra Huitfeldts anerkendende ord om pavemagten – „haffde icke ellers misbrugen indfaldet“. Pavedømmet bør da formentlig efter Vedels mening under ingen omstændigheder gøres til forbillede. Om det næste punkt noterer han kort: „Quæstio om [e]n low kunde holdes“, mens han vedrørende det tredje slår ned på en praktisk-økonomisk detalje. Huitfeldt foreslår en udvidelse af adelens pligt til at stille krigsmandskab, så at den i stedet for at hvile på personen lægges over på hartkornet alene – mod at de len, som adelen havde af kronen, blev givet på gunstigere vilkår. Den fordel under Vedel ikke adelen. „Item Adels personer frj oc leen sættis ringer paa affgifft. Quæstio wi haffue icke alle dage feide, oc huad giøre da tienist saa dyre behoff?“ En til alle tider relevant indvending, som man gerne havde hørt Huitfeldts svar på.

Forslaget om en national dansk militær vandt imidlertid gehør andetsteds. Regeringen forsøgte sig med en ordning, 1614⁴²⁾ og 1629, under trediveårskrigen, indgav de jyske borgere et forslag, hvori de begærede et nyt nationalt forsvar oprettet, med udtrykkelig henvisning til de argumenter som „nu salig Arrild Hvidtfeld hafver til erindring i kong Christian den 1[s.] fortalle.“⁴³⁾ Og atter i 1657, umiddelbart før svenskekrigen, meldte Huitfeldt sig i en rigsrådsbetænkning om forsvarets indretning, hvor hans malende karakteristik af lejetroppers upålidelige og

pengegridske væsen næsten ordret blev taget til indtægt.⁴⁴⁾ Til yderligere vidnesbyrd om fortalens sejge aktualitet kommer så, at hans „It mishager mig, at efterdi wi haffue en gud, en tro, en herre, en konge, it rigge, at wi da icke haffue ens low“ står skjult citeret i fortalen til Danske Lov (1683),⁴⁵⁾ at en i forbindelse med lovspørgsmålet fremsat påstand om den danske rets afhængighed af Sachsenspiegel i det 18. århundrede gav lovhistorikeren Kofod Ancher anledning til en afhandling om emnet,⁴⁶⁾ samt at udtalelserne om en protestantisk pave endnu o. 1740 var genstand for drøftelser af henholdsvis Kielerprofessoren A. H. Lackmann og kirkehistorikeren Erich Pontoppidan.⁴⁷⁾

Såvidt fortalen til Christian I.s historie. En især af adelen yndet bog var *Frederik I.s historie*, der omhandlede et for adelen særligt gunstigt tidsrum. Velbekendt er Huitfeldts lovprisning af kongen, fordi han gav adelen hals- og håndsret over deres bønder m.m., „en drabelig frihed diss lige ingen konger vdi Danmarck haffue vdgiffuet. . . Huorforre denne kongis ihukommelse bør hellig oc vglemt at verre hos oss oc vorre effterkommere.“⁴⁸⁾ Vi møder Frederik I.s historie i to situationer. Den ene, et lille øjebliksbillede fra herremandslivet, er knyttet til den fynske adelsmand Jørgen Brahe, der morsomt nok netop er kendt som storgodsejer og talsmand for adelens rettigheder. I sin dagbog fortæller han om et sygdomsanfald, at det indtraf 3. sept. 1635 i stuen på Hagenskov „offuer middags maltid klochen mellum elluffue och tholff, som ieg sad och leste i kong Frederich den førstes kröniche.“⁴⁹⁾

Den anden hentes fra den politiske eller rettere udenrigspolitiske scene. I marts 1615 opholdt den svenske gesandt Johan Skytte sig i København for at føre nogle forhandlinger med den danske regering. I ledige stunder underholdt han sig privat med de i forhandlingerne implicerede rigsråder eller deltog som feteret gæst i kongens og adelens fester. Hans beretning herom giver et fængslende kulturhistorisk billede af selskabslivet ved hoffet og i adelshusene, tillige en fortræffelig orientering i, hvad man konverserede om ved slige lejligheder. En dag talte Johan Skytte med kansler Christian Friis om stændernes ringe betydning i Danmark jævnført med Sverige; dernæst om forholdene i Norge. Ikke uden malice spurgte Skytte om nordmændene var repræsenteret i rigsrådet. Christian Friis svarede undvigende, at det kunne vel ske, om nogen var egnet. Men Skytte lod sig ikke slå af marken; skønt svensker kendte han sin Huitfeldt og holdt kansleren fast. Her følger resten af samtalen i Skyttes gengivelse, hvori han optræder i tredje person under betegnelsen sendebudet:

„Men efter sendebudet påminte cantzlern stragst, att Arild Hvitfeld förmäler uthi sin crönicke [Frederik I.s historie, s. 274 f], det de norske

skulle hafve förbrutet samme rättigheet för någre åhr sedhen [c: 1536], och viste icke fördenskull huruledes the skulle kunne blifve tagne uthi rådhet, tegh den danske cantzlern litet stille och svaredhe sedhen, att de norske hafve ännu uthi Norighe deres rikscantzler så väll som de uthi Danmarck. Och som sendebudet sadhe segh tvifle anten som cantzleren var född i Norighe eller i Danmarck, sadhe cantzleren: 'Näj, se Gudh, han ähr väll födder i Norighe, men af börnhdoms tiidh optugtet i Danmarck'.⁵⁰⁾

Sedhen taltes och om the breff och documenter, som konungh Christian then omilde hafver fört med segh uthur Danmarck. Och ändogh Arild Hvitfeldt uthi sin crönicke det same skrifver [Christian II.s historie, fol. C 4] och Holger Rosencrantz berättade det och för sendebudet, så mente likväll cantzleren, att hvarken på de brefven lågh föghe macht, äj heller på de som konung Eric aff Pomern hadhe dädan taghet, den tiidh han förlåt desse tu norlenske riiken".⁵¹⁾

Således kunne Huitfeldt støtte en samtale fört mellem nordiske statsmænd i 1615. Johan Skyttes sikre orientering i kroniken skal ses på baggrund af hans omfattende historiske interesser – også bevidnet ved et bevaret, af ham foretaget udtog af Huitfeldt⁵²⁾ – men det må med det samme fremføres, at et kendskab til Huitfeldt absolut ikke var enestående i Sverige; den nidkærhed, hvormed man i vort naboland vågede over tilkendegivelser, der kunne stille Sveriges fortid i skyggen af Danmarks, er en garanti så sikker som nogen. En ikke mindre fornem svensker, adelsmanden Hogenskild Bielke, indkøbte 1596 *Christian III.s historie*,⁵³⁾ og selve hertug Karl, senere kong Karl IX, anskaffede sig samme bog allerede i udgivelsesåret, 1595.⁵⁴⁾ Om hertugens reaktion på Huitfeldt bringer historieskriveren Erik Jöransson Tegel en lille anekdote. I forordet til sin *Gustaf Vasas historie* (udg. 1622) fortæller han, hvordan han som svensk udsending til Christian IV.s kroning 1596 fik et eksemplar af *Christian III.s historie* i hænde, som han ved hjemkomsten overbragte hertug Karl (der altså herefter skulle have haft hele to eksemplarer). Da denne konges historie som også andre af Huitfeldts skrifter behagede hertugen „mægtig ilde“, fik Tegel i opdrag at forfatte et modstykke – og skrev sin *Gustaf Vasas historie*.⁵⁵⁾

At ligeledes historikeren Johannes Messenius († 1636) i sit forfatter-skab, bl.a. *Scandia illustrata* (udg. 1700-1705), lagde megen vægt på at tilrettevise Huitfeldt er noksom bekendt. „Uforstand“, „falskhed“, og „skamløshed“ er nogle af de gloser han i sin patriotiske harme anvender på ham,⁵⁶⁾ unægtelig en kontrast til Vedels opfattelse af Huitfeldt som svenskvenlig. Den mest ejendommelige foreteelse i disse dansk-svenske

forbindelser turde imidlertid være knyttet til en samtidig beretning om nysnævnte hertug Karls, nu Karl IX.s hyldingsrejse gennem de svenske landskaber, hans „eriksgata“ 1609. Lige så sindrigt som overraskende har forfatteren, kancellisekretæren Petrus Petrejus i indledningen til denne indarbejdede et ræsonnerende stykke, der viser sig at hidrøre fra et sted bagest i *Christian II.s historie*. Huitfeldt fremlægger her en statsteori om kongemagtens og undersåtternes rettigheder i deres indbyrdes forbindelse, på een gang et forsvar for afsættelsen af Christian II og en redogørelse for et på Huitfeldts tid i rigsrådskredse herskende statssyn. Konklusionen lyder, at folkets repræsentanter – det vil i Danmark sige rigsembesiddene og rigsrådet – hvis kongen krænker de rettigheder, han ved sit valg eller sin kroning „tacite & expressé“ (stiltiende eller udtrykkeligt) har indrømmet undersåtterne, er i deres gode ret til at afsætte ham.⁵⁷⁾ Den teoretiske overbygning har Huitfeldt tilegnet sig fra nogle skrifter af de reformerte statslærere som går under navn af monarchomarkerne, et forhold som Petrejus sikkert har været uvidende om. Sætning for sætning og med kun få tillempninger følger han Huitfeldts ræsonnement for så sluttelig at slå fast, at kong Karl netop for at bekræfte sin kroningsed til undersåtterne har foretaget denne sin eriksgata.⁵⁸⁾ Den ironi der ligger i, at den af kong Karl undsagte Huitfeldt bruges i et svensk kancelliarbejde om bekræftelsen af hans kongeværdighed, har været skjult for samtiden, for Petrejus omtaler naturligvis ikke sin kilde. Tacite, ikke expresse, blev Huitfeldt medvirkende til en monarchomakisk tankerækkes indførelse i Sverige.

Der kan yderligere fra biblioteksfortegnelser, bogejermærker og andre kilder hentes ikke så helt få oplysninger om kronikens gang,⁵⁹⁾ men frem for hvad man derigennem kan slutte om Huitfeldts skæbne, viser de anførte eksempler, at han blev læst. Samtidig hvordan han blev brugt. Og dog er givetvis meget undgået vor opmærksomhed og må helt klart undgå den. Der fandtes i det 16.-17. århundrede en udbredt talemåde om at danskerne fra gammel tid var kendt for deres ordholdenhed og troskab. Den går i sin kerne utvivlsomt tilbage til Saxo, der bl.a. taler om „den gamle danske aluerlige oc wforfalskede trohiertighed“,⁶⁰⁾ men den har fået en mere prægnant udformning af Huitfeldt, der i *Christian II.s historie* s. 275 f fortæller, at „danske mend haffue altid synderligen værít berømde, at de erre deris herrer oc konger huld oc tro, huilckit oc paakiender met gierningen.“ Når derfor kansler Christen Thomesen Sehested i en proposition til stænderne 1648 roser dem for udvist ro og orden efter Christian IV.s død og forklarer dette ved „di erlige och redlige gemytter, som den fornemme danske nation altid har weret for

andre aff bekiendt och berømmet och nu i gierningen har bewiist“⁶¹) – ja så kan man vanskeligt afvise, at Huitfeldts formulering på en eller anden måde ligger bag (bemærk begge steder sammenstillingen med „gierningen“). Men det er umuligt at bevise, og i det hele taget vil det af indlysende grunde være en noget nær uoverkommelig opgave at efterspore en sådan skjult og muligvis indirekte indflydelse fra Huitfeldts krønike, så længe det iøvrigt i princippet måtte være. Der skal blot mindes om, at besiddelsen af et rigeligt forråd af ordsprog og sententiosa dicta, fyndord opfattet som virkelige sandheder og leveregler, for 300 år siden var et selvfølgeligt tilbehør i den enkeltes dannelse. Tilegnelsen begyndte tidligt med undervisningen i barneårene, og det er, mener jeg, overordentlig sandsynligt, at Huitfeldt med hele sit didaktiske præg på et eller andet stadium i uddannelsesprocessen for unge adelige som f.eks. Sehested har været objekt for indprentning af nogle gode lærdomme. Dette er een ting. En anden – og næppe den første uvedkommende – er, at Huitfeldt faktisk ses at være benyttet som tekstbog i undervisningen.

Vi har to holdepunkter. Det ene er det store forslag til et reglement for undervisningen i de lærde skoler fra 1632. Som det vil vides var historie endnu ikke i det 17. århundrede et selvstændigt skolefag, men for sprogets og stilens skyld blev det i reglementet bestemt, at eleverne i øverste klasse afvekslende med Cicero skulle læse Cæsars Gallerkrig og Curtius' værk om Alexander den Store. Når de havde opnået øvelse heri, hed det videre, ville det være gavnligt at lade dem oversætte historiske stykker fra dansk til latin, thi deraf ville fremgå, hvor meget de havde tilegnet sig af Cæsars og Curtius' historiske stil. Som tekstforlæg anbefales vor historieskriver – „Danicæ historicæ ab Arnolddo Huidfeldio conscriptæ“.⁶²)

Desværre vides der meget lidt om reglementets gennemførelse rundt om i skolerne; det blev påbudt 11. okt. 1633, men tegnene på dets praktiske iværksættelse er få,⁶³) og under alle omstændigheder forekommer anbefalingen af Huitfeldt noget urealistisk, for såvidt som krøniken på dette tidspunkt kun vanskeligt har kunnet fremskaffes.⁶⁴) Ikke desto mindre har reglementets vise fædre, et udvalg af professorer, dog altså fremsat forslaget og tanken dermed haft chancen for at blive ført ud i livet. Et fingerpeg om at den virkelig blev det, med eller uden reglementets gennemførelse, giver vort andet holdepunkt, der findes i Kgl. Bibl.

Det ene af Kgl. Bibl.s fire sæt af kvartudgaven, det som normalt udleveres til benyttelse på læsesalen, bærer forskellige brugsspor såsom indstregninger, NB'er i margin, trykfejlrettelser og supplerende tilføjelser, ikke alt skrevet med samme hånd, men det meste vistnok stammende fra det 17. århundrede. Indstregningerne og NB'erne gælder bl.a. nogle af

Huitfeldts politiske sentenser, og støtter derved det ovenfor sagte om at disse har været genstand for bevidst tilegnelse. Om indstregningerne skyldes een og samme person er det selvsagt umuligt at afgøre, men følger man alene NB'erne, der har fælles ophavsmand, får man et morsomt indblik i, hvad der har interesseret en aktiv Huitfeldt-læser. Nemlig: *Chronologia I*, 45 (konger skal stå til regnskab for Gud), 133 (rettighederne over Hamburg), 165 (flere fyrster end een i et rige er skadeligt), 285 (Kristoffer I forgives i sakramentet), 339 (tvivlsom nytte af forbund), *Chronologia II*, 141 (tvivlsom nytte af forbund), *Christian I.s historie*, 101 (Hamburgerne holdes uden for forhandling), 103-09 (hertugdømmerne 1460), *Kong Hans' kronike*, 7 (Slesvig er et len), 207 (beskedent adelsbryllup), *Christian II.s historie*, 179 (adelige handelsprivilegier), 235 (fællesarkivet på Segeberg), 284 (2 mark er lig 1 rhinsk gylden), 291 (Christian II stræber efter arverige), *Frederik I.s historie*, 2 (hertugdømmernes retslige stilling), 4 (Slesvigs stilling), 115 (almisse til de fattige i Malmø), 136 (Københavns og Malmøs forfatning), 364 (kapitelsgods i Hamburg), *Christian III.s historie*, Dd verso (Norges stilling i riget).⁶⁵ Emnevalget er broget, men NB-mandens hovedinteresse ligger dog tydeligt på det statsretlige område med en vis forkærlighed for Hamburgs og Slesvigs forhold. Det ser ud til at være en anden og mere medfølelse læser, der har mærket sig Sigbritts djærve ord til Christian II, da han var blevet afsat af rigsrådet: „Bleibt jhr nicht könnig in Denmarck, so solt jhr werden Burgemeister zu Amsterdam“. ⁶⁶ Ud for denne replik har han i margin skrevet huskeanmærkningen „[Si]britts Throst“!

Særlig interesse har i forbindelse med 1632-reglementet eksemplaret af Christian III.s historie. Spredt i fortalen og i teksten indtil bl. Lij samt på bl. Aa står der her med tynd og fin skrift i mellemrummene mellem linierne indføjede latinske og tyske gloser, som oversætter de forskellige tilsvarende danske ord (jfr. illustrationen s. 47). Tilskrifterne er vel ikke mange, omkring et halvhundrede, men røber ved deres blotte eksistens, at bogen har været benyttet til øvelser i oversættelse til tysk og latin. De er med andre ord hjælpe- eller snydegloser for den anonyme elev, som engang i det 17. århundrede har skullet øve sin sprogfærdighed på Huitfeldt. Tanken udtrykt i 1632-reglementet synes følgelig at være blevet praktiseret, uden at det dog herigennem kan bevises at være sket i latinskolens stuer. Da tysk ikke forekom som lærefag i skolen, må bogen antages at have været brugt ved privat undervisning i de højere samfundslag. Om proveniensen af det omtalte kvartudgave-sæt skal senere tales.

At Huitfeldt under forskellige former og specielt i adels- og regeringskredse var kurant læsning gennem i hvert fald de første par generationer

efter værkets fremkomst må anses for så nogenlunde sandsynliggjort, at det skulle være unødvendigt at hente bistand hos de historiske stofsamlere, de flittige adelige slægtbogsforfattere, der havde deres specielle grunde til at pløje ham igennem.⁶⁷⁾ Spørgsmålet bliver nu: kurant hvor længe? Foruden fremkomsten af Holbergs Danmarkshistorie og ved samme tid Hans Grams kritiske afhandlinger, var der – når henses til de politiske anskuelser – endnu en skelsættende begivenhed i Huitfeldts eftertids-historie. Det moderat-aristokratiske grundsyn som ligger til grund for mange af hans refleksioner, hans helhjertede tilslutning til det eksisterende valgkongedømme, hvori regeringsmagten var delt mellem konge og rigsråd, blev ved enevældens indførelse 1660 uaktuelt og mildest talt afstikkende. De nye magthavere tillod ikke nogen fri historisk eller politisk drøftelse på Huitfeldts manér, og mod de få der endnu forsøgte at hævde valgkongedømmets fordele blev der taget kraftige forholdsregler. Efter den af enevoldsmagten autoriserede historieopfattelse var adelens tidligere andel i magten en usurpation, således som også Holberg måtte fremstille det, Danmark var fra den første begyndelse et arverige, Huitfeldts afvigende opfattelse at betragte som historieforfalskning.⁶⁸⁾ Det er næppe for meget sagt, at var optrykket i folioudgaven ikke kommet før år 1660, var udgivelsen med fast hånd blevet undertrykt i de første enevoldskongers tid.

Et kuriøst vidnesbyrd om animositet mod Huitfeldt i overensstemmelse med den nye absolutistiske ånd foreligger i et indlæg fra ca. 1666 af den berygtede jurist Søren Kornerup.

Indlægget gælder et af en kommission udarbejdet lovforslag, et forarbejde til Christian V.s Danske Lov, hvor Kornerup slår ned på brugen af udtrykket „Arilds tid“. Dette anvender lovkommissærerne om gammel lov og sædvane i betydningen „de ældste tider“, men forkert mener Kornerup, det rigtige udtryk er „Alders tid“. Da han ikke ved af, at „Arilds tid“ er brugt førend på Huitfeldts tid, fremsætter han den grumme insinuation, at Huitfeldt ved brug heraf har „consecrerit sit eget nafn og villet forbinde alle lover, privilegier og høiheder til sin . . . tid, da valregieringen udi Christiani qvarti minorennitet fornemmelig ved Arilds practiquer blev bragt paa det høieste.“ Insinuationen savner selvsagt ethvert grundlag, da begrebet „Arilds tid“ uden vanskelighed føres tilbage til middelalderen, men stykket er karakteristisk for stemningen mod den gamle adel og en af dens koryfæer i det mest rendyrkede absolutistiske milieu. „Var derfor at ynske“, lyder Kornerups slutsalut, „at udi loverne maate bruges ‘Alders tid’ . . . paa det at alt det onde, som udi Arild Hvitfeldts tid imod det kongelige hus blev paafunden oc stadfæst,

vdi en god Bestand igen / oc da met Danmarckis Rigs Raad oc Adel faar gjort der om en Christelig god skickelse vdi alle maade. Sammeledis / hues Gods Adelen haffuer nu vdi Hæffd oc Bærie / skulle de oc beholde her forinden. De her imellem skal ingen nøde eller trenge nogen der fra / som ville vere ved den gamle skick oc Ceremonier, De huilcke som ville vere ved den ny Skickelse / skal denom her forinden oc til dis icke heller formentis / De huer skicke sig vdi Troen / som hand selff vil andsuare for Gud. De paa det at huer mand / Fattig oc Rig / her forinden maa disbedre vederfarris Low / skick oc Ræt. Da haff

Christian III.s historie bl. [I iij]v lin. 13-23 med tilskrevne oversættelser til latin og tysk. Originalens størrelse.

igien maatte omstodes oc forglemmes og ei ligge udi hans navn til en stedseverende hukommelse conserverit.⁶⁹⁾

De ved enevælden ændrede stats- og samfundsforhold har utvivlsomt bidraget til, at Huitfeldts rolle som vejleder i verdensklogskab ved slutningen af det 17. århundrede var ved at være udspillet. Og da Holberg omsider med sin moderne og livlige fremstilling af Danmarkshistorien bragte kroniken hen på reolhylden med antikviteterne, var samtidig Huitfeldts betragtningsmåde blevet så forældet, at hans standpunkter ikke længere hverken fængede eller foragede. Efter en tradition kendt gennem P. F. Suhm skulle Frederik IV, hvem frygten for den gamle adel endnu sad i blodet, have kaldt Huitfeldt for „Arild løgner“. Hvorimod Frederik V i anledning af nogle kritiske bemærkninger af Suhm og dennes historikerkollega Gerhard Schöning undrede sig over, „at saa unge folk som vi vilde sætte den gamle Hvitfeld til rette og vide det bedre end han“.⁷⁰⁾ I tiden mellem de to monarker ligger det endelige skifte mellem de skitserede faser, Huitfeldt bliver i det 18. århundrede den hæderværdige og ufarlige „gamle Hvitfeld“.

Også om studerekammerfasen skal der siges et par ord, men forinden bør de to citerede udtalelser holdes fast. Hverken Frederik IV eller V er berømte just for deres lærdom, men skulle dog altså ifølge Suhm have haft et forhold til Huitfeldt. Skulle mon ikke tillige nogen af deres ældre slægtninge i kongehuset have stiftet bekendtskab med kroniken? Spørgsmålet fører os over i boghistorien.

Først en lille notits fra enkedronning Sophies kammerregnskaber 1599-1600 lydende på, at der 29. sept. 1599 i København blev indkøbt en

„Arnoldi Wittfeldz Croniken“, dvs. *Kong Hans' kronike* udkommet dette år. Foruden at vise at den i Mecklenburg fødte enkedronning har anskaffet sig litteratur på dansk,⁷¹⁾ giver notitsen en prisoplysning. Eksemplaret kostede en halv daler, og da dette ligeledes var summen, som hertug Karl betalte 1596 for Christian III.s historie, kan man sikkert regne med, at det var prisen pr. bind. Til det samme vurderedes de enkelte bind ved et skifte i Køge 1621.⁷²⁾

Allerhelst vil man sætte kroniken i forbindelse med Christian IV, kongen til hvem hele værket var dediceret. Det er formentlig indgået til hans bibliotek i form af personlige gaveeksemplarer, men det må anses for mere end tvivlsomt, om han har stillet sig modtagelig for dets indhold. F.eks. hyldede Huitfeldt som flertallet af rigsrådet pacifistiske anskuelser, mens kongen stædigt satte sin lid til krigslykken. Der kunne gives grunde for at opfatte nogle af de af Christian IV over for rigsrådet fremførte argumenter for en krig mod Sverige (resulterende i Kalmar-krigen 1611-13) som imødegåelser af formaninger i Huitfeldts fortaler, men at gå nærmere ind på hele denne diskussion, hvori også forskellige rigsrådsbetænkninger må inddrages, vil her føre for vidt.⁷³⁾ Christian IV.s eksemplarer blev på et ikke nærmere angivet tidspunkt efter 1618 skænket til Universitetsbiblioteket og er antagelig brændt med dette i 1728.⁷⁴⁾

Dog findes der i Kgl. Bibl. et fyrsteligt sæt fra Christian IV.s tid. Det indbefatter bispekroniken og er i en splendid rød fløjlsindbinding med cisereret guldsnit, hvor man på forsatsspejlene læser følgende donations-tilskrift:

Sin Naadigste Herre Underdanigst Offereret aff hans med lifff och blod Tropligtig Tiener Indtil døden. Niels Trolle manu propria 1643.

De underdanige vendinger i forening med indbindingen i rødt fløj, der var det af kongefamilien foretrukne materiale, udpeger utvetydigt adressaten som tilhørende kongehuset; men sættet er næppe tiltænkt Christian IV, herimod taler, at titulaturen lyder „herre“ og ikke den for en henvendelse til kongen gængse formel „herre og konge“. Der findes da også en anden og næsten sikker kandidat: kongens ældste søn, den udvalgte prins Christian († 1647). Som sandsynlighedsbevis gælder et karakteristisk træk ved sættet. Henholdsvis I-II, V-VII og VIII-IX er indbundet sammen i eet bind, så at sættet i stedet for af 10 består af ialt 6 bind. Og gennemgår vi nu fortegnelsen over den af prinsen efterladte bogsamling på Nykøbing slot, finder vi under rubrikken Historici opført „Huitfeldts danske konger 6 bünde 4to“ – altså et sæt fordelt på

nøjagtig det samme antal bind.⁷⁵) Det må af dette slående sammenfald være tilladt at slutte, at Kgl. Bibl.s seksbindssæt i rødt fløjl stammer fra prins Christians bibliotek, og at den for sine antikvariske interesser bekendte prins følgelig er den, til hvem Niels Trolle underdanigst har offereret sin gave.⁷⁶) Mærkelig nok har Trolle lidet gjort for at udslette sporene af bøgerens ældre proveniens. Forskellige ejernavne på titelbladene viser, at sættet er stykket sammen af forskellige eksemplarer og ikke oprindelig har udgjort et hele.⁷⁷)

Ikke mindre interessant er proveniensen af det tidligere s. 44 f omtalte sæt med NB'er og snydegloser. Indbindingen daterer sig øjensynlig fra sidste halvdel af det 17. århundrede, og alle for- og bagpermerne er for-



synet med et superexlibris i form af et forgyldt kronet C (her lidt formindsket), hvis stil synes at høre til samme tid. Et femtal savnes, men da kronen er en kongekrone, skyldes manglen sikkert en tilfældighed; sættet har antagelig tilhørt Christian V. Til dette mulige ejerforhold kommer den interessante omstændighed, at Christian V.s såkaldte testamenter, hans egenhændigt nedskrevne „Welmeente erindringer oc maximer for wore kongelige arve-successorer“, rummer enkelte betragtninger, som forudsætter et kendskab til Huitfeldt. Eet sted omtaler han landets ældste militærberedskab på en måde der gør det sandsynligt, at han har læst fortalen til Christian I.s historie, et andet taler han om den beklagelige deling af Slesvig under kong Hans og støtter sig utvivlsomt her til Kong Hans' kronike s. 7.⁷⁸) Og så er det man må spørge, om det kun er et sammentræf, at der ud for dette sted i C-sættet står prentet et af de karakteristiske NB'er. Det er det vel. En jævnførelse med kongens skrift og hans måde at skrive NB på viser, at han afgjort ikke kan være identisk med

NB-manden, næppe heller med ophavsmanden til snydegloserne i Christian III.s historie.⁷⁹⁾ Disse har da muligvis været ældre ejere af sættet, uden at det naturligtvis af den grund er udelukket, at de har haft en eller anden her uopklaret forbindelse med kongehuset.⁸⁰⁾

In summa: dediceret og ejet af Christian IV, indkøbt af enkedronning Sophie, skænket prins Christian, brugt af Christian V, udskældt af Frederik IV og forsvaret af Frederik V. Ikke mange danske værker turde have haft adgang til så glimrende et selskab.

På den anden side skulle kroniken efter vore litteraturhistorikers mening være blevet „virkelig folkelæsning“ (Carl S. Petersen) eller med lidt andre ord være kommet til at „dele folkebøgernes skæbne: fra adelen, for hvilken den var skrevet, at ‘synke ned’ til borger og bonde“ (Oluf Friis)⁸¹⁾. Er det sidste rigtigt, har skæbnen virkelig været drilsk, for var der noget Huitfeldt ikke ønskede at blive sidestillet med var det folkebøgerne, denne „hoeb skarns bøger“ som han kalder dem i modsætning til de gode autores, hvortil han regnede Philippe de Commines og Francesco Guicciardini med flere.⁸²⁾ Man har dog svært ved at tro, at det har været tilfældet. Lad os se lidt nærmere på de to argumenter, der bliver ført i marken.

Holberg leverer det morsomste. Erasmus Montanus er gerådet i disput med sin rapkæftede bror Jacob, der holder på at jordens dyrkning er vigtigere end de lærdes studier: „Niels Christensen er den lærdeste mand her i byen, eftersom hand har forbedred sin jord saaledes, at en tønde hartkorn deraf er 30 rixdaler bedre end i hans formands tid, som sad heele dagen med en pipe tobak i munden, besmurte og krøllede doct. Arent Hvittfelds kronike eller postill“ (Erasmus Montanus IV, 4). Billedet af den forsømmelige bonde er festligt konkretiseret ved hans verdensfjerne, dog materialiter noget malpropre fordybelse i Huitfeldt, andægtigt som var det en postil. Men har Holberg hermed villet andet end skabe en komisk virkning? Det forekommer betænkeligt at slutte fra komedien til virkeligheden. Hovedargumentet må derfor blive det andet, som Carl S. Petersen fremfører: at „skifter efter københavnske borgermænd paa den tid viser, at de der havde bøger sjældent savnede Huitfeldts værk.“⁸³⁾ Denne formulering rummer unægtelig i sig selv en kraftig begrænsning af begrebet „folkelæsning“, og går man videre til kilden, Oluf Nielsen, Kjøbenhavn paa Holbergs Tid (1884), finder man dér s. 162-65 nogle udvalgte borgerbiblioteker fra 1719 gennemgået på basis af de pågældende skifteforretninger, ialt 6, hvoraf ifølge Oluf Nielsen de 3 – siger og skriver tre – rummer kroniken i en af udgaverne. Hvad man kan slutte herudfra om folkelæsning turde være ganske klart. Nemlig ingenting.

Nu nævnte jo ganske vist allerede folioudgavens udgiver, at krøniken var efterspurgt af såvel høje som nedrigere standspersoner; men ved sidstnævnte skal næppe forstås andre end præster og lærde samt måske bedrestillede borgere, og skønt Huitfeldt naturligt nok er repræsenteret i de borgerlige bogsamlinger, er det bestemt ikke i et omfang, som tillader slutninger om krønikens almindelige udbredelse. Vi ser bort fra de trykte bogkataloger, som fortrinsvis dækker bogsamlerne, og anfører, uden at tage hensyn til om kun dele af krøniken er nævnt, fra de få trykte skifter, som har kunnet opspores, Huitfeldt-ejere i følgende samfundsstillinger: Køge 1621 en fhv. rådmænd og byfoged, Odense 1640 en ridefoged, Kerteminde 1684 en borgmester, Kalundborg 1693 en borgmester, Aarhus 1678 en borgmester, 1692 en handelsmand og en skipper, 1696 en assessor, 1699 en amtsforvalter, København 1706 en skolemester, 1719 en borgerenke, en mummebrygger og en glarmester.⁸⁴⁾

For landalmuens vedkommende foreligger der nogle mere systematiske undersøgelser over godsskifterne fra det 18. århundrede. Hovedparten af de her forekommende bøger består af religiøs litteratur, desuden en lille del folkebøger, men ingen historisk litteratur i nævneværdigt omfang, ja gennemgangen af o. 1300 sjællandske bondeskifter og et lignende antal jyske synes ikke at have bragt et eneste eksemplar af Huitfeldts krønike for dagen.⁸⁵⁾ Det må følgelig karakteriseres som en mere end tvivlsom påstand, at Huitfeldt på noget tidspunkt skulle være blevet folkelæsning.⁸⁶⁾ Den Huitfeldt-læsende bonde, som Jacob fortæller Erasmus om, er ikke een ud af mange. Vil man med Carl S. Petersen opfatte ham som taget ud af livet, er han kun lige netop hvad Jacob betragter ham som: en bonde uden bondefornuft, landsbyens original.

Huitfeldts hovedhjemsted i det 18. og senere århundreder var studiebibliotekerne eller studerekammeret. I en række skifteforretninger efter landsbypræster med bøger 1730-90 er krøniken fundet i ca. hver tiende bogsamling, men når det gælder konstateringen af enkelte bøgeres udbredelse, er skifteforretningerne iøvrigt så problematisk en kilde, at dette tal næppe kan tillægges større værdi; under alle omstændigheder er det et minimumstal.⁸⁶⁾ Helt sikkert blev den derimod i det 18.-19. århundrede akkumuleret i latinskole- og stiftsbibliotekerne, hvor et stort antal eksemplarer i kvart eller folio, undertiden i begge udgaver, befandt sig, da Lauritz Nielsen o. 1925 undersøgte bestanden.⁸⁷⁾ Dens brug her og i præstebibliotekerne kan selvsagt kun undtagelsesvis kontrolleres. Pastor Jens Hornsyld, søn af en drejlsvæver i Horsens, fortæller 1824 Ingemann, at han i sin „barndoms og første ungdoms dage . . . læste gamle Saxo og Arrild Hvidtfeldt“; denne læsning er vel dyrket under skolegangen i

Horsens lærde skole, hvor han for sin interesse belønnedes med i magistratens og gejstlighedens nærværelse at skulle tale over emnet „Hjælpe-midler til historiens læsning“ (1780).⁸⁸⁾ Og om Grundtvig er det bekendt, at han i skolebiblioteket i Aarhus fandt forskellige skrifter af Suhm, men tillige at han da kendte Huitfeldt fra tidligere. Han lærte ham som dreng at kende i et præstebibliotek, hos pastor Feld i Tyregod, hvem han desårsag senere omtaler som en slags jysk genganger af historieskriveren: „Arild Hvitfeld' paa Heden“.⁸⁹⁾

Sin sidste rolle uden for historikernes kreds spillede Huitfeldt ved at yde stof til digterne, som arbejdede med historiske subjekter, til Ingemanns, Hauchs og Carl Bernhards historiske romaner og til Hjortens Flugt af Christian Winther.⁹⁰⁾ De nærmere omstændigheder frembyder næppe noget af interesse i denne forbindelse, det for os overraskende sker, da Christian Molbech i sin drabelige anmeldelse af Erik Menveds Barndom kritiserer Ingemann for, når han mente emnet *historisk* behandlet, at have udnyttet folkeviserne til Marsk Stig-historien i stedet for med Huitfeldt at have holdt sig til annalerne.⁹¹⁾

Huitfeldt contra Vedel, Molbech mod Ingemann, et gammelt spørgsmål om igen. Huitfeldt har jo ret: „Huad som er sked tilforne, skeer endnu, altid lægis den same læg [∴ spilles den samme komedie] oc tra-goedi ved andre personer, huad som er skeed for 1000 aar, skeer endnu“.⁹²⁾

Efter samme gentagelsens lov er han selv blevet efterfulgt og afløst af andre historieskivere. Nærværende rids skulle minde om, at han er en af de markante og indflydelsesrige i rækken.

NOTER

(1) Følgende forkortelser anvendes for Huitfeldt-værkets enkelte dele:

Kong Dans historie = Danmarckis Rigis Krønnicke fran Kong Dan den første og indtil Kong Knud den 6., 1603.

Chronologia I = En Kaart Chronologia, forfølge oc Continvatz paa huis som her vdi Danmarck skeed oc bedreffuen er fran Canuto VI., I. Part, 1600.

Chronologia II = Den anden Part Chronologiae, Continvatz oc Forfølge paa vore Danske Historier fra Aar 1286 oc til 1375, 1601.

Chronologia III = Den Tredie Part Chronologiae, Continuatz oc Forfølge paa vore Danske Historier fra Aar 1370 oc til 1448, 1603.

Christian I.s historie = Historiske Bescriffuelse om huis sig haffuer tildraget vnder Christiern den Første aff det Naffn, 1599.

Kong Hans' kronike = Kong Hansis Krønnicke fra Anno 1481 oc til Anno 1513, 1599.

Christian II.s historie = Historiske Bescriffuelse om hues sig haffuer tildragit vnder Kong Christiern den Anden, 1596.

Frederik I.s historie = Konning Friderich den Førstis Histori, 1597.

Christian III.s historie = En kaart Historiske Beskriffuelse paa hues merckeligt som sig Aarlige vnder Kong Christian den Tredie haffuer tildragit, 1595.

Bispekroniken = Den Geistlige Histori offuer alt Danmarckis Rige, 1604.

(2) *Chronologia I*, fortalen bl. ij verso. – (3) Hans Mogensens oversættelse af Philippe de Commines memoirer, udg. af Poul Nørlund, I, 1913, s. 7. At Commines var et af H.s forbilleder er fremhævet af Astrid Friis, *Nogle Betragtninger over Arild Huitfeldt og Danmarks Riges Krønike* (Til Knud Fabricius 13. August 1945, 1945, s. 68-93). (4) H. F. Rørdam, *Historieskriveren Arild Hvitfeldt*, 1896, s. 302 f; jfr. *Historisk tidsskrift för Skåneland*, II, Lund 1904-08, s. 52. – (5) Nævnt i *Dissertatio quinta*, 1719 (fejdeskriftet mod Andreas Hojer) og citeret i *Holberg Aarbog*, 1924, s. 106. – (6) Rørdam a.a. s. 271 f, 286 ff. – (7) *Smlgn. navnlig Gl. kgl. saml.* 3603 8^o, beskrevet af H. Grüner Nielsen i *Danske Studier*, 1931, s. 98 ff. – (8) Rørdam a.a., s. 61; jfr. C. F. Wegener, *Historiske Efterretninger om Anders Sørensen Vedel* [2. udg. 1851], s. 100, 102, 194, 222. – (9) *Kong Dans historie*, s. 100. – (10) *Arngrimi Jonæ opera latine conscripta*, ed. Jakob Benediktsson, IV (*Bibliotheca Arnarnagnaana*, XII), 1957, s. 40 f, 171 f, 484 ff. – (11) Wegener a.a., s. 194. – (12) „M“ for „Magnus“ er senere indføjet i sætningen. Svend Magnus er ellers i overleveringen en betegnelse for Svend Estridsson, men at der tænkes på Svend Tveskæg fremgår klart af I, 1r, hvor Vedel tilsvarende har skrevet: „discordat a seipso Haraldus Huitfeld de Suenonis Tiugeskeg sepultura.“ – (13) Thomas Walsingham, *Ypodigma Neustriæ vel Normanniæ*, London 1574. – (14) „Annus Dominij non conuenit cum prædictis in chronicis Danicis de Normannis.“ – (15) Saxo-oversættelsen 1575 [udg. 1851], s. ccxxxiiii; jfr. Vedels skrift „Om den Danske Krønike at bescriffue“, bedst udg. i *Humanister i Jylland*, 1959, s. 130-52, s. 145, samt fortalen til hans utrykte danske krønike, [P. F. Suhm], *Samlinger til den Danske Historie*, I:2, 1780, s. 149 f = Anders Sövrinsson Vedel, *Kong Svend Haraldsson Tiue-skæg*, 1705, bl. b3 verso ff. – (16) Se det i foregående note anførte værk om Svend Tveskæg.

(17) Denne er bevaret i håndskriftet *Additamenta 120 4^o* bl. 63 ff. – (18) Jfr. udtalelserne i *Kong Dans historie*, bl. aij verso f og s. 57 f. – (19) [P. F. Suhm], *Samlinger etc.* I:2, s. 157 = *Kong Svend Tiue-skæg*, 1705, bl. [c 7] verso. – (20) I, 3v: „Quæstio an recte fecisse, excludendo Reges a Saxone positos“ og „utrum plus credendum extero quam nostratj.“ – (21) *Kong Dans historie* s. 15. – (22) En udskrift af rullen findes i *Additamenta 120 4^o*, hvorfra en side er reproduceret i Ellen Jørgensen, *Historieforskning og Historieskrivning i Danmark indtil Aar 1800*, 1931, s. 13; jfr. [P. F. Suhm], *Samlinger etc.* I:2, s. 156 = *Kong Svend Tiue-skæg*, 1705, bl. [c 6] verso. – (23) *Kong Dans historie*, s. 22, berigtiget s. [237]. – (24) *Humanister i Jylland*, 1959, s. 146. (25) *Chronologia I*, fortalen bl. ij verso. – (26) *Ældre påstand: af Tegel og Messenius* (se s. 42), nyere: af Paul-Erik Hansen, *Studier over Forholdet mellem Hvitfeldts og Kraghs Chr. d. 3.s Historie*, 1943, s. 31-48; tilbagevisning af sidstnævnte: Astrid Friis i *Til Knud Fabricius*, 1945, s. 71 f. – (27) *Kong Hans' krønike*, fortalen bl. aij f. (28) Om Axelsonnerne se Erik Arup, *Danmarks historie*, II, 1932, s. 233 ff, 246 f, 251 f, 284. – (29) *Christian I.s historie*, s. 39. – (30) Anders Sørensen Vedels *Folkevisebog*, udg. af Paul V. Rubow, II, 1927, s. 289, 295, 300, 306. – (31) *Chronologia I*,

s. 373. – (32) Svend Gissel, Frederik II.s jyske råder (Festskrift til Astrid Friis, 1963, s. 99 ff).

(33) Humanister i Jylland, 1959, s. 150. – (34) Kong Svend Tiuveskæg, 1705, s. 34-37. – (35) II, det indheftede læg efter bl. 7, næstsidste bl., recto og verso. – (36) Jfr. refleksionerne gengivet i C. F. Wegener, Historiske Efterretninger etc., s. 130 f note 24 og 25, især: „res . . . accessoriae ab auctore . . . partim orationes . . . partim sententiae“ og „verba . . . aut simplicia aut composita“. – (37) Af tidligere kender jeg kun Anders Foss' bedømmelse af Saxo og Svanings Danmarkshistorie, udg. i H. F. Rørdam, Monumenta Historiae Danicae, II, 1875, s. 568-79. – (38) Arne Magnusson 1663-1963 [Udstillingskatalog], Det kgl. Bibliotek 1963, s. 5. – (39) Historisk Tidsskrift, 6. Rk. II, 1889-90, s. 411 ff, 427 ff = Kr. Erslev, Historiske Afhandlinger, I, 1937, s. 218 ff, 229 ff. – (40) Erik Arup, Danmarks Historie, III, 1955, s. 258. (41) Chronologia II, fortalen bl. a ij verso f. – (42) Arup II, s. 658 f. – (43) Aktstykker og Oplysninger til Rigsraadets og Stændermødernes Historie i Kristian IV's Tid, udg. ved Kr. Erslev, II, 1887-88, s. 206. – (44) Samlinger til Danmarks Historie under Kong Frederik den Tredies Regjering, udg. af P.W. Becker, I, 1847, s. 149. – (45) Christian den Femtis Danske Lov, udg. af V. A. Secher, 1891, s. XXI. Citater fra Huitfeldt vedr. en alm. lov findes desuden excerperet i et norsk lovhåndskrift fra 17. årh., se Kr. Kålund, Katalog over Den Arnamagnæanske Håndskriftsamling, I, 1889, s. 407 (AM 109 4°). – (46) Peder Kofod Anchers samlede juridiske Skrifter, II:1, 1808, s. 110-89. – (47) H. F. Rørdam, Historieskriveren Arild Hvitfeldt, s. 146; Kirkehistoriske Samlinger, 4. Rk. II, 1891-93, s. 568.

(48) Frederik I.s historie, s. 35. – (49) Vedel Simonsen, Bidrag til Jørgen Brahes Levnetsbeskrivelse, Odense 1845, s. 74. – (50) Den norske rigskansler var da Jens Bielke, født i Norge og uddannet i Danske kancelli. – (51) Legatio Joh. Skytte senioris in Daniam 1615, Upsaliae 1786-1828, s. 47. – (52) I Palmiskiölds samling 26 b, Uppsala UB. – (53) Uppsala Universitetsbiblioteks Minnesskrift 1621-1921, Upps. 1921, s. 226. (54) Lychnos 1956, Upps. 1956, s. 81 (indkøbt gennem bogføreren Herman Sulke). (55) H. F. Rørdam a.a. s. 173 f efter fortalen til Erich Jörensön [Tegel], Then Stoor-mechtighe . . . Her Gustaffs . . . Historia, Sthlm 1622. Man har dog en mistanke om, at det hjembragte eksemplar ikke var Christian III.s historie (udk. 1595), men Christian II.s, der udkom i tiden omkring kroningen 1596; under alle omstændigheder afsvækker det i forrige note bevidnede køb Tegels beretning om sin andel i konfrontationen mellem hertug Karl og Huitfeldt. – (56) Gloserne fra Johs. Messenius, Sanfärdigt och rättmätigt geenswar, Sthlm 1612, s. 149 og 196. – (57) Christian II.s historie, s. 272 ff. – (58) Åke Hermansson, Karl IX och ständerna (Studia historica Upsaliensia, VII), Sthlm 1962, s. 251 ff (Petrejus og Huitfeldt; skriftet forblev utrykt, men udbredtes i afskrifter) og 306 ff (Huitfeldt og monarchomakerne). Jeg er enig med forf. i, at Huitfeldt har brugt de to s. 307 omtalte monarchomakskrifter, men vil tilføje, at også danske kilder er benyttet. Dette håber jeg ved anden lejlighed at kunne dokumentere.

(59) Flere ejere omtales nedenfor, se især s. 48 ff med note 77; derudover kan af mere notable besiddere nævnes *Jakob Ulfeld* (Danske Magazin, 6. Rk. III, 1918-23, s. 181 f), *Breide Rantzau* og *Corfitz Rud* (O. Walde, Storhetstidens litterära krigsbyten, II,

Upps. 1920, s. 270, 381, note 4), *Falk Gøye* (eksemplaret af Kong Dans historie i UB), *Henrik Bielke* (et sæt af kvartudgaven i Kgl. Bibl. med noter af Brynjólfur Sveinsson, hvoraf Chronologia III tidl. har tilhørt *Hans Jensen Colding*, præst i Vester Egede og stamfader til Egede-slægten), *Holger Parsberg* ([P. F. Suhm], Nye Samlinger til den danske Historie, II:1-2, 1793, s. 185). – Ca. 1620 beder Sofie Brahe *Beate Huitfeldt* (en søster til Arild) om at måtte låne kroniken, men forgæves, den er udlånt til Kristoffer Ulfeldt (*Historisk tidskrift för Skåneland*, II, Lund 1904-08, s. 52), 1625 erhverver *Christian Friis* og *Ole Worm* sig nogle dubleteksemplarer fra Universitetsbiblioteket (H. F. Rørdam, *Historieskriveren Arild Hvitfeldt*, 1896, s. 302), 1654 søger *Peder Juul* at få et eksemplar af folioudgaven (*Danske Magazin*, 5. Rk. II, 1889-92, s. 385), 1663 skænker den danske student *Esaias Fleischer* efter 3½ års studier i Oxford sit eksemplar af folioudgaven til Bodleian Library som en „debitorum suorum partem“ (W.D. Macray, *Annals of the Bodleian Library*, Oxford, 1890, s. 95, note 1); desuden er der bevaret dedikationseksemplarer af folioudgaven fra dennes udgiver Joachim Moltke til rigsråd *Tage Thott* og rigets marsk *Anders Bille* (O. Walde a.a. II s. 374-75 med note 1). Foruden i de tidligere nævnte svenske privatbiblioteker er Huitfeldt fundet i bl. a. *Edmund Gripenhielms*, *Clas Rålamb's* og *Peter Julius Coyets* bogsamlinger; der er her sikkert tale om krigsbytte eller arv af krigsbytte (O. Walde a.a. II s. 276, 362 note 2, 420 note 2).

(60) Vedels Saxo-oversættelse [udg. 1851], s. CCLXII. – (61) Aktstykker og Oplysninger til Rigsrådets og Stændermodernes Historie i Frederik III's Tid, udg. ved C. Rise Hansen, I, 1959, s. 73. – (62) Reglementet aftrykt i Johan Ernst Rietz, *Skånska Skolväsendets Historia*, Lund 1848, s. 631-55, citatet fra s. 651; en refererende gennemgang i Rasmus Nyerup, *Historisk-statistisk Skildring etc.*, III:1, 1804, s. 86 ff. (63) S.M. Gjellerup, *Biskop Jens Dinesen Jersin*, 1868-70, s. 98, mener ikke, at det er kommet videre end på papiret; Bjørn Kornerup mener i et bogindkøb af have fundet „et enkelt fattigt spor“ af dets indførelse i Frederiksborg, *Frederiksborg Statskoles Historie 1630-1830*, 1933, s. 94, men savner ganske efterretninger om dets skæbne i Ribe, *Ribe Katedralskoles Historie*, I, 1947, s. 418; Carl E. Jørgensen, *Den lærde skole i Danmark fra reformationen til ca. 1640* (Jyske Samlinger, Ny rk. IV, 1957, s. 21-53) vil s. 47 hævde, at det „med sikkerhed fik betydning i Nykøbing F.“, men argumentet herfor i hans kilde, Johs. Lollesgaard, *Nykøbing Katedralskoles Historie*, Nykøbing F. 1932, s. 68-69, er det meget ejendommelige, at man allerede før reglementets officielle udstedelse havde foretaget forandringer i overensstemmelse med det; de sammestid til vidnesbyrd anførte indkøb af Caspar Bartholins lærebøger har ingen beviskraft, da de var autoriserede allerede i 1625. Det er da formentlig endnu et uafklaret spørgsmål, hvorvidt reglementet praktisk blev gennemført.

(64) Se henvisningerne note 4. – (65) Der forekommer ingen NB'er i Kong Dans historie eller Chronologia III. – (66) Christian II.s historie, s. 268. Sigbrit har dog næppe talt højtysk, en sikkert bedre version af replikken findes i Huitfeldts bevarede manuskript til dette bind, ms. K 14 i Kung. Bibl., Sthlm., s. 316: „Bliffit gy nit könning intt Dennemarcken, so sall gy gaern werden burgemeister van Amsterdam.“ – (67) F.eks. *Personallhistorisk Tidsskrift*, 9. Rk. IV, 1932, s. 33 note 4, 45, 48 note 2; *Historisk Tidsskrift*, 5. Rk. V, 1885, s. 446; *Historisk tidskrift för Skåneland*, II, Lund 1904-08,

s. 52. – (68) Edvard Holm, Holbergs statsretlige og politiske Synsmaade (Festskrifter udg. af Det filosofiske Fakultet, Juni 1879, nr. 3), 1879, s. 6 ff. – (69) Forarbejderne til Kong Kristian V.s Danske Lov, udg. ved V. A. Secher og Chr. Støchel, I, 1891-92, s. 279 f; indlægget har også været kendt af Hans Gram, som citerer og kommenterer det i afhandlingen Om det Ord i Dansken Arilds-Tiid, saa og om det Mands-Navn Arrild (Skrifter som udi Det Kiøbenhavnske Selskab . . . ere fremlagte, III, 1747, s. 327-44); via Giessings optegnelser er Hans Gram videre kilden til Kornerup-referatet i S. N. J. Bloch, Bidrag til Roskilde Domscoles Historie, II, 1843, s. 13-14. – (70) Peter Friderich Suhms samlede Skrifter, XIV, 1798, s. 245.

(71) Rigsarkivet, Registrant 108 b, pk. 28 c: Dronning Sofies kammerregnskaber 1599-1600, bilag I nr. 22. Det beror på en fejlslutning, når Holger Hjelholt, Falsters Historie, I, Nykøbing F. 1934, s. 158, taler om købet af det indtil 1599 udkomne af kroniken, i hovedregnskabet fol. 13 verso anføres udtrykkeligt „das Cronicon“. Om dronningens bibliotek se foruden Hjelholt a.a.s. 157-59 Carl S. Petersen, Christian IV.s Boggave 1605 til Københavns Universitet (sa. forls Afhandlinger til dansk Bog- og Bibliotekshistorie, 1949), s. 63, 71 f, 79. – (72) Georg Garde, Danske silkebroderede lærredsduge fra 16. og 17. århundrede, 1961, s. 176; jfr. note 84. – (73) Smlgn. navnlig Kong Christian den Fjerdes egenhændige Breve, udg. ved C. F. Bricka og J. A. Fridericia, I, 1887-89, s. 52 f (samvittighedsargumentet) med Kong Hans' kronike, fortalen bl. bij. Det forekommer iøvrigt evident, at Huitfeldt er hovedmanden bag rigsrådsbetænkningerne mod krig af 2.3.1598 og 27.8.1604, Aktstykker etc. udg. ved Kr. Erslev, I, 1883-85, s. 91 ff, 125 ff. – (74) Carl S. Petersen a.a., s. 21 (dog mangler Christian III.s historie); s. 5 og 73 anføres dateringerne post quem: 1618 eller 1639. – (75) Rigsarkivet, Kongehusets arkiv: Dokumenter vedr. prins Christian (V.)s dødsbo etc. 1647-1652, Nykøbing slots inventarium dec. 1647; til bogfortegnelsen heri forbeholder forf. sig at vende tilbage ved anden lejlighed. – (76) Om prinsens antikvariske interesser: Victor Hermansen, Den udvalgte Prins og Rariteterne (Kulturminde 1960, s. 16-44); andre af prinsens bøger indbundet i fløj: Kirkehistoriske Samlinger, 3. Rk. V, 1884-86, s. 286, Holger Hjelholt a.a., s. 217, og E. Gigas, Katalog over Det kgl. Bibliotheks Haandskrifter, III:1, 1911, s. 128 (tidl. Gl. kgl. saml. 2650 4°).

(77) Af navnetilskrifter på titelbladene i Chronologia III og Bispekrøniken ses, at de tidligere har tilhørt præsterne i Staby (Ringkøbing amt) *Niels Christensson* og dennes søn *Christian Nielsen* (sidstnævnte har ud for sit navn tilføjet datoen 19. april 1616), mens kong Hans' kronike er beskåret så meget forneden, at man ikke kan læse andet end „sum ex lib. Joannis . . .“. Et ejernavn i Christian II.s historie er ved udstregning ligeledes blevet ulæseligt, men titelbladet til Frederik I.s historie bærer påtegningen „Ex Bibliotheca Asmundi Tychici Londinensis Danorum Ao 97“ samt valgsproget „Forti Fortior Alter.“ Den er altså i udgivelsesåret erhvervet af den senere præst i Lövestad *Asmund Tygesen*, der er kendt som bogsamler (se Nordisk tidsskrift for bok- og biblioteksväsen, XIX, 1932, s. 60-63); en række indstregninger og nogle få marginalnoter skyldes Tygesens hånd. – (78) Kong Christian den Vtes Testamenter, udg. ved J. J. A. Worsaae, 1860, s. 23 og 43 f, jfr. s. 12. – (79) I Christian V.s egenhændige journal 1689-90 (Kabinetsarkivet i Rigsarkivet) har jeg fundet en halv snes NB'er, alle forskellige fra NB-mandens, bl.a. ved ikke at have noget punktum efter sig. – (80) Titel-

bladene bærer spor af et tidligere ejernavn, som er raderet ud. Efternavnet synes at have været „Hanssen“, men fornavnet har jeg ikke kunnet tyde. – (81) Carl S. Petersen og Vilh. Andersen, *Illustreret dansk Litteraturhistorie*, I, 1929, s. 415; Oluf Friis, *Den danske Litteraturs Historie*, I, 1945, s. 433; udtalelser i samme retning hos Francis Bull, Ludvig Holberg som historiker, *Kria* 1913, s. 7, Ellen Jørgensen, *Historieforskning*, 1931, s. 114, samt Mogens Brøndsted og Sven Møller Kristensen, *Danmarks litteratur*, 2. udg., I, 1964, s. 44. – (82) Hans Mogensens oversættelse af Philippe de Commines memoirer, udg. af Poul Nørlund, I, 1913, s. 8 (Huitfeldts fortale). – (83) Carl S. Petersen, a. litteraturhistorie, s. 415.

(84) Køge: Georg Garde, *Danske silkebroderede lærredsduge*, 1961, s. 175 f (årstallet forkert, rettet efter originalen), Odense: Holger Rasmussen, *Bøger og bogbindere i Odense før 1694*, Odense 1959, s. 26, Kerteminde: V. Woll i *Aarbog for historisk Samfund for Odense og Assens Amter*, 22. Aarg., Odense 1934, s. 594, Kalundborg: Johan Jørgensen i *Kirkehistoriske Samlinger*, 7. rk. IV, 1960-62, s. 368, Århus: Palle Birkelund i *Aarhus Stifts Aarbøger*, XXXII, 1939, s. 29, 34, 36, 38, København 1706: Hans Kyrre og H. P. Langkilde, *Byens Skole*, 1926, s. 32, 1719: Oluf Nielsen, *Kjøbenhavn paa Holbergs Tid*, 1884, s. 162-65. Kroniken nævnes ikke i skiftereferaterne i Jørgen Olrik, *Borgerlige Hjem i Helsingør for 300 Aar siden*, 1903, eller Albert Olsen, *Danmark-Norge i det 18. Aarhundrede*, 1936, s. 93, 101. – (85) Frits Heide, *Bidrag til Spørgsmaalet om den danske Almues Læsning i det 18. Aarhundrede* (*Danske Studier*, XV, 1918, s. 36-47); F. Elle Jensen, *Pietismen i Jylland* (*Teologiske Studier* nr. 5, *Dansk teologisk Tidsskrift*, II. Afd.), 1944, s. 17 f, 167-69 (det må dog bemærkes, at referaterne sidstnævnte sted kun dækker et udvalg); jfr. Albert Olsen a.a., s. 101, og at iøvrigt Rasmus Nyerup i sin undersøgelse af almuens læsning i slutningen af 18. årh. heller ikke nævner Huitfeldt, R. Nyerup, *Den danske Almues Morskabslæsning* (i *Iris* 1795, *Iris* og *Hebe* 1796). – (86) Georg Hansen, *Præsten paa Landet i Danmark i det 18. Aarhundrede*, [1947], bilag A V, s. 239-44; jfr. F. Elle Jensen a.a., s. 30, og Francis Bull, *Fra Holberg til Nordal Brun*, *Kria* 1916, s. 231-38. Georg Hansen anfører s. 241 15 ex. fra 160 skifter, men da flere af s. 240 nævnte 107 uspecificerede historiske arbejder utvivlsomt har været bind i kvartudgaven – s. 41 anføres således som uidentificerede „Frederik den 1.s historie“ og „Kong Hanses historie“ – er tallet 15 givetvis for lavt.

(87) Lauritz Nielsen, *Danske Stifts- og Skolebiblioteker*, 1925, s. 25 f, 34, 39, 46, 51, 56, 60, 64, 67, 73, 87, 91, 100, 103, 109 f, 119; jfr. sa. forf., *Dansk Bibliografi 1551-1600*, 1931-33, nr. 958-63. – (88) *Breve til og fra Bernh. Sev. Ingemann*, udg. af V. Heise, 1879, s. 170; *Horsens Statsskole 1532-1932*, ved Cl. Clausen, *Horsens* 1932, s. 78. – (89) *Breve fra og til N. F. S. Grundtvig*, udg. af Georg Christensen og Stener Grundtvig, I, 1924, s. 88; Christian Molbech og N. F. S. Grundtvig. *En Brevvexling samlet af Chr. K. F. Molbech og udg. af L. Schröder*, 1888, s. 219; jfr. Grundtvigs *Erindringer og Erindringer om Grundtvig*, ved Steen Johansen og Henning Høirup, 1948, s. 24 f. – (90) Carl S. Petersen og Vilh. Andersen, *Illustreret dansk Litteraturhistorie*, III, 1924, s. 229, 267, 393-95, 472; Oluf Friis, *Hjortens Flugt*, 1961, se reg. (91) *Maanedsskrift for Litteratur*, II, 1829, s. 473-520 = C. Molbech's *Blandede Skrifter*, II, 1854, s. 226-68 = *Dansk Litteratur- og Teaterkritik*, udg. af Frederik Nielsen, 1948, s. 104-34. – (92) *Chronologia I*, fortalen bl. ij verso. – (93) *Det i teksten*

og note 85 fremførte bør suppleres med et morsomt erindringsbillede, som jeg først er stødt på efter at afhandlingen forelå i korrektur. Kulturhistorikeren R. Mejborg oplyser, at han af en gammel skipperdatter fra Kerteminde havde hørt om almueforholdene der i byen omkring 1800. Hun fortalte bl. a., at der dengang i fattig-
huset boede to enker som havde kendt bedre dage: „De to gamle ejede Arild Hvidtfeldts krønike samt Holbergs Peder Paars, og da fortællersken var barn, tilbragte hun mangan en aften paa fattiggaarden, hvor hun læste højt af de to bøger og, særlig naar nabokonerne gjorde besøg, hørte om alt videværdigt i Kjerterminde“ (R. Mejborg, Landsbyskomageren Jonas Stolts Optegnelser, 1890, s. 154). Denne Huitfeldts trivsel mellem madammer og bysladder kan gælde for en historisk antegnelse til Holberg (jfr. s. 24), men naturligvis ikke bruges som bevis for påstanden om Huitfeldts almindelige udbredelse som folkelæsning.

TILLÆG

*Vedels noter til Christian II.s historie**(jfr. side 26)*

Christianvs II

pag	1	credo fabulosa quæ de natiuitatis prodigiis feruntur: et absurda et impossibilia
pag	14	error de Lagone Vrnc
pag	24	om vor frue Torn i Kiøbenhaffn Item de priuelegiis
	60	Hans Scriffuer tages aff galgen
	69	Øxen først at vddriffue aff Danmark
	70	Tolden lagd fra Helsingør til Kiøbenhaffn etc. Item
	71	Nederlag vdj Kiøbenhaffn
	84	Biscop Hans Braskes listig paafund
104		Bonden er sit saa mectigt som kongen sit. Jochims daler først slagen
113		Ercke biscop Byrges vaaben
118		Jøren Tengnagel Iffuer Lunge
119		Kong Christians tiltale oc ret til Suerig
129		en bonde oc krigsmand vaar lige gode
138		pouel vende kaabe
141		M Petrus de Scotia døde
155		Mord i Stockholm
273		obediendum quatenus debito Magistratuj
43		Hollender først paa Amager